

Info

bulletin *Winshem*

HISTORISCHE VERENIGING WINSUM-OBERGUM

april 2013 zeventiende jaargang nummer 2

April 2013 achttiendetiende jaargang nummer 1
Dit informatiebulletin is een periodieke uitgave van
de Historische Vereniging Winsum-Obergum, opgericht op
15 december 1995.

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen
met betrekking tot het werkterrein en de activiteiten van de
vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of
derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan
ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand
redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangebo-
den materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en wordt
gratis aan de leden van de vereniging verstrekt.
Voor niet-leden is het bulletin, tegen betaling van E 7,-
per exemplaar, verkrijgbaar bij:
C. Tersteeg, Freesiaalaan 30, 9951 GM Winsum.
Email: info@winshem.nl

Redactie:

J. Wicherts-Van Dijken
M. Meijer
J. A. Groothof
J. Huitsing
T. van der Schoor
J. Stevens
C. A. Tersteeg

Redactieadres:

Freesiaalaan 30, 9951 GM Winsum
www.winshem.nl
e-mail: info@winshem.nl

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg
Westerstraat 31, 9951 EM Winsum
telefoon: 0595-442456

Secretaris

Jhr. Ir. C. de Ranitz
Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum
telefoon: 0595-441921

Penningmeester

I. van der Molen-Huisman
Hendrik Werkmankade 6, 9951 MD Winsum
telefoon: 0595-443050

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen
Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum
telefoon: 0595-441574

Leden

H. Bolhuis
't Hoffje 1, 9951 EX Winsum
C.A. Tersteeg
Freesiaalaan 30, 9951 GM Winsum
J. Veltman
Schoolstraat 12, 9951 EL Winsum
E. Visser
Singelweg 63, 9714 AS Groningen
B.J. Haak
Freesiaalaan 29, 9951 GL Winsum

Bij beëindiging van het lidmaatschap dient u dit vóór
de verschijning van het Infobulletin nummer 1
van het volgende jaar kenbaar te maken bij
de secretaris van de vereniging.

Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum;
rekeningnr. 61 23 36 174

ISSN 1386-1530

Vormgeving: Jaap Stevens

Drukwerk: DePrint Winsum

Woord vooraf

Voor u ligt het eerste nummer van het Info bulletin Winshem voor 2013.

Guus Frumeau vindt in het kerkje van Tinallinge sporen van een bloedige periode
uit de geschiedenis van de Ommelanden. Intrigerende tekeningen maken hem
nieuwsgierig en hij gaat op onderzoek uit. In dit nummer doet hij verslag van zijn
zoektocht.

In Doudestieds een foto van een verdwenen stukje Obergum en Marius Hazen-
berg vertelt ons over het roodbakkend aardewerk vanaf de dertiende eeuw.

Tineke van der Schoor duikt in de volkstelling van 1849 en komt verrassende
zaken tegen.

Soms komen er bij de redactie foto's of berichten binnen die de moeite van het
plaatsen meer dan waard zijn, zoals de tekening van de "Kaarters" en de foto's
van mevrouw Kolhorn.

Emiel Visser doet verslag van lezingen op ledenvergaderingen zoals de lezing van
drs. Jan de Boer over de Noordpolder en dr. Sytze van der Zee over het leven van
een bijzondere Winsumer Johan Willem Ripperda. Kortom een nummer dat de
moeite waard is.

Veel leesplezier!

Inhoud

Zestiende-eeuwse gaffiti in kerk Tinallige	2
Doudestieds	7
Roodbakkend aardewerk	8
Volkstelling van 1849	12
Tekening kaarters van Borgman	16
Verslag ledenvergadering 9 oktober 2012	18
Verslag jaarvergadering 19 maart 2012	20
Het avontuurlijke leven van Johan Willem Ripperda	21

Zestiende-eeuwse graffiti in Tinallinge sporen van een bloedige periode uit de geschiedenis van de Ommelanden

In de kerk van Tinallinge bevindt zich een aantal raadselachtige tekeningen. Wat de voorstellingen

precies betekenen en in welke context ze zijn gemaakt, is nooit opgehelderd. In deze bijdrage wordt een verband gelegd tussen deze 'graffiti' en een zeer bloedige periode uit de geschiedenis van de Groninger Ommelanden, die ook in en om Winsum tot ingrijpende gebeurtenissen zou leiden.'

Een groot fragment van de graffiti in de kerk van Tinallinge. De roodachtige, soms moeilijk zichtbare bergkrijttekeningetjes zijn in deze en volgende afbeeldingen door middel van zwarte ingetekende lijntjes voorzichtig geaccentueerd. (Foto's: Brigitte van den Boogert, bewerking: Jacques Tersteeg.)

Spannende verhalen

In het kerkje van Tinallinge bevindt zich in de consistorie een wand vol mysterieuze 'graffiti', tegenwoordig verborgen achter kastdeuren. De muur lijkt ooit achteloos te zijn volgekrijt om vervolgens vele eeuwen met rust te zijn gelaten.

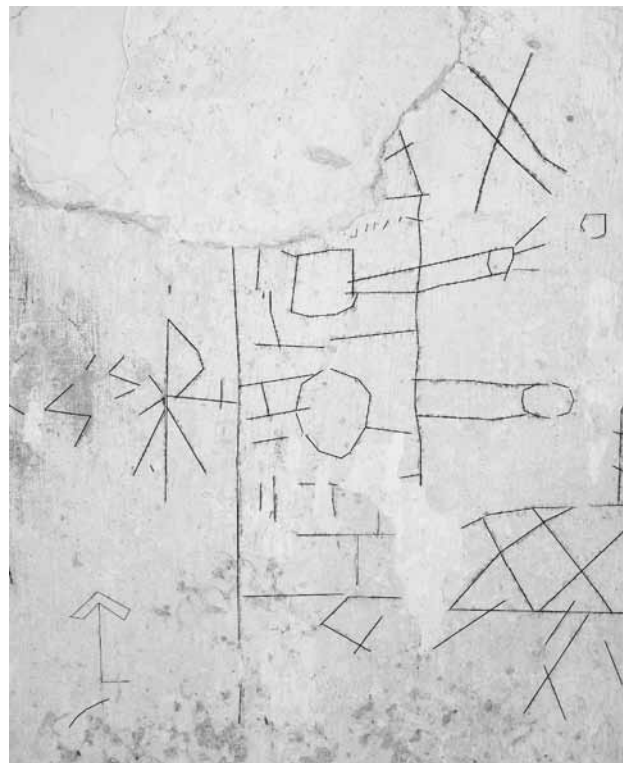
In 1994 bezocht ik de kerk voor het eerst. Ik herinner me hoe Marten Bootsman, de toenmalige sleutelbeheerder, kleurrijk vertelde over Spaanse ruiters die tijdens de Tachtigjarige Oorlog in Tinallinge gevangen hadden gezeten. De Spanjaarden verveelden zich en kladden wat op de muur. Ik nam het tot me als een spannend verhaal en ging er van uit dat de toenmalige werkelijkheid toch niet meer te achterhalen zou zijn.

Op een tentoonstelling ingericht vlak na de restauratie van de kerk (1999-2004) werd ook een verband gelegd tussen Spanjaarden en de mysterieuze tekens:

'Uniek voor deze kerk is zijn de graffiti van ongeveer 1580 op de westmuur. [...] De tekeningen verbeelden waarschijnlijk de Spaanse tijd met een aantal molens, pistolen, soldaten en gevechtstorens die werden gebruikt bij het innemen van stadsmuren. Niet leesbaar is er ook een tekst aangebracht. Hebben hier Spanjolen gevangen gezeten?'

Het boekje dat naar aanleiding van de restauratie verscheen, laat de betekenis van de tekeningen in het midden. Het maakt melding van '...primitief met bergkrijt getekende figuren onder de westzijde van de kerk. Het is niet geheel duidelijk wat de bedoeling is geweest van deze afbeeldingen. [...] deze afbeeldingen [kunnen] niet worden afgedaan als plaatselijke versierkunst...' ²

De opmerking over gevangen Spanjolen ligt in het verlengde van Bootsmans verhaal. De overige beweringen getuigen niet van diepgravend onderzoek of van grote kennis van oorlogvoering in de zestiende eeuw. Gevechtstorens? Daarvan kan in de zestiende eeuw in Groningen, met lage aarden verdedigingswer-

Een van de afgebeelde kerktorens met uitstekende en schietende kanonslopen.

ken, toch geen sprake zijn geweest.

Pas veel later kwam het in me op dat er misschien toch concrete verbanden zijn aan te wijzen tussen de tekeningen en gebeurtenissen uit de tweede helft van de zestiende eeuw. Er zitten genoeg potentiële aanwijzingen op de muur. Bovendien is er veel bekend over het oorlogsgeweld in Groningen in de late zestiende eeuw.

De graffiti ontrafeld

De tekeningen zijn rudimentair neergezet, in een roodachtig soort krijt. Onmiskenbaar verbeelden ze oorlogsgeweld in de tweede helft van de zestiende eeuw. Te zien zijn een soldaat (te paard?), torens waaruit kanonslopen lijken te steken, een molen (?), enkele symbolen, een ruiterspistol en twee regeltjes - moeilijk leesbare - tekst.

Een van de afgebeelde torens lijkt op die van een kerk. Vanuit de vensters van de torens steken wapenlopen. De verhoudingen kloppen niet, dus het is moeilijk te zeggen of het kanonnen of musketten betreft. Maar er wordt geschoten: de tekenaar heeft dat duidelijk met streepjes weergegeven.

De mansfiguur draagt een hoofddeksel en iets wat op een vuurwapen lijkt. Zijn houding is opvallend: berijdt hij een paard? Uit vergelijking met contemporaine afbeeldingen van soldaten volgt dat een nadere identificatie als bereden haakschutter niet onplausibel lijkt.³ Bereden haakschutten zijn lichte cavalerie, dus vaak zonder bepantsering of helm. Dit soort ruiters droeg geen kuras of andere bepantsering, hooguit wat stroken leer. Zijn dat de kruiselingse banden die we op de tekening zien? Of zijn het misschien draagriemen waaraan de busjes met kruit hingen?

Elders op de muur bevinden zich meer tekeningen die naar ruitertij lijken te verwijzen. Het pistool was in de zestiende eeuw bij uitstek de bewapening voor cavalieristen. Meer speculatief is de duiding van de kruisvorm achter de mansfiguur. Is dit een 'Friese ruiter' (ook wel aangeduid als cheval Frise of Spaanse ruiter), een obstakel tegen cavalerie?

De meer abstracte symbolen zorgen voor hoofdbreken. Enkele tekens zouden huismerken kunnen zijn, de puntige figuur rechts naast het kruis met enige fantasie een voetangel, een ander soort obstakel tegen bereden troepen.

Op een rond, mogelijk vijftiende-eeuws, wijdingskruis is een vreemd lijnenpatroon getekend. De makers van de tentoonstelling in 2004 hadden er een soort standerdmolen in gezien. De molenkast, het grootste deel van de vorm, is echter niet afgebeeld. Bestudering van zestiende- en zeventiende-eeuwse prenten leverde een opvallende gelijkenis op met een rad, een martel- en executieapparaat. De identificatie is onzeker, maar verschillende afbeeldingen van strijdaferelen uit het laatste kwart van de zestiende eeuw laten zien dat galg en rad onderdeel uitmaakten van de omgeving van een legerkamp. Moeten de verdedigers worden geradbraakt of krijgen ze een vrije aftocht? Die vraag kwam bij belegeringen in de zestiende eeuw niet zelden aan de orde.

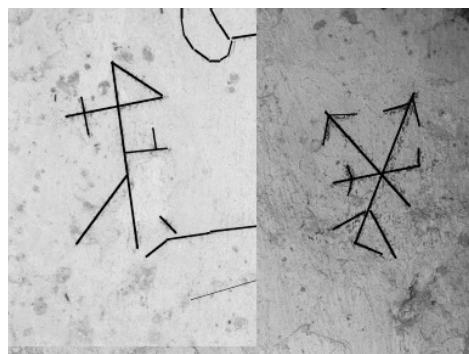
Tot slot het tekstfragment. Meerdere kenners van oude handschriften hebben zich er aan gewaagd, maar niemand heeft het

De mansfiguur (te paard?) met hoofddeksel en een vuurwapen (?).

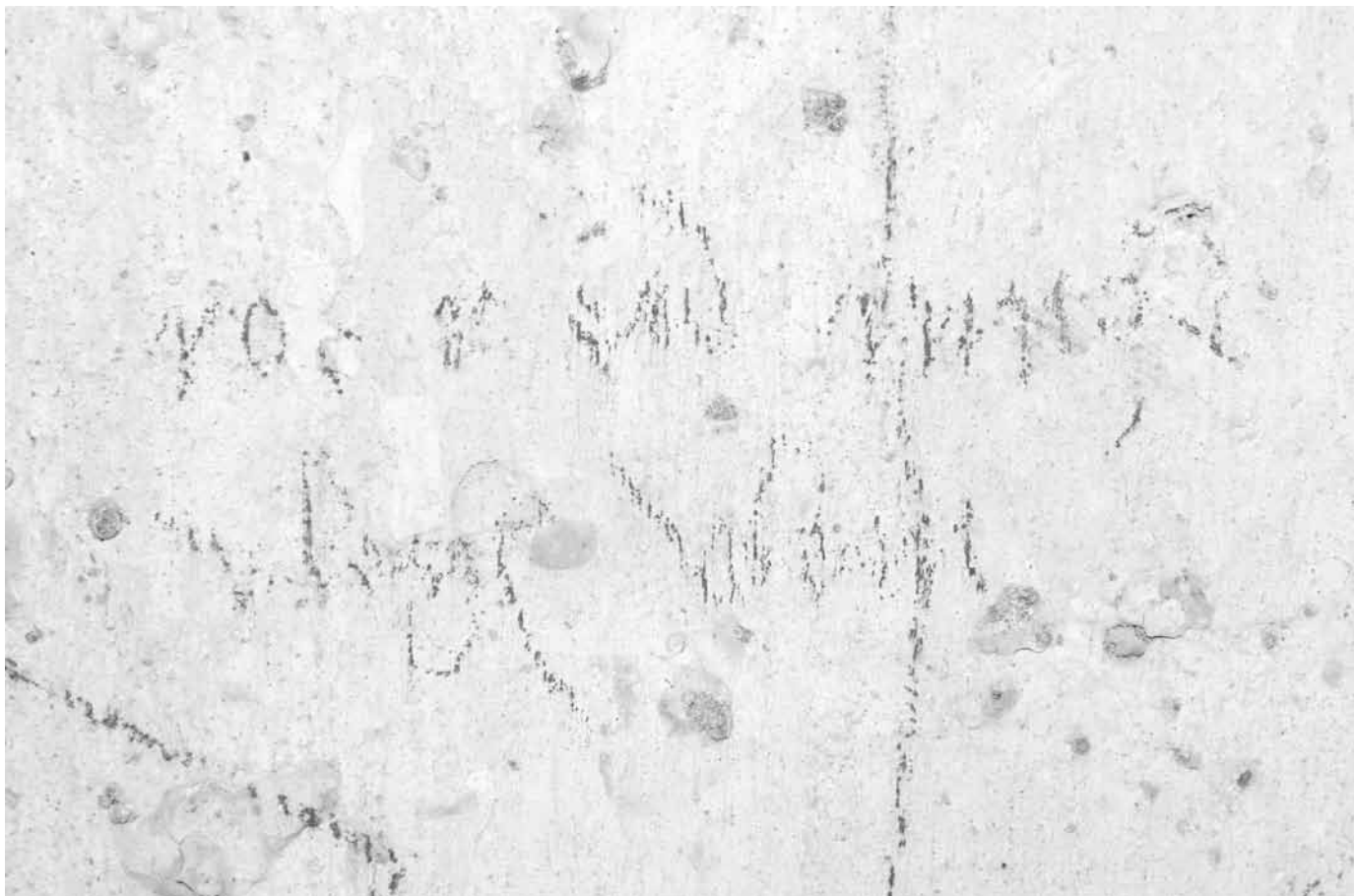
Het pistool.

Een tweetal abstracte symbolen.

Een middeleeuws wijdingskruis lijkt gebruikt te zijn om een gruwelijk marteltuig, een rad, te verbeelden.

Het voorlopig helaas nog onleesbare tekstfragmenten.

helemaal weten te ontcijferen. Staat er werkelijk 'vlegen' en daaropvolgend mogelijk 'ulen'? (wat in modern Nederlands 'vliegende uilen' oplevert). Er zijn een paar spreekwoorden met vliegende uilen, zoals 'Uilen vliegen met uilen', ofwel 'Soort zoekt soort'.⁴ Een interessant idee, maar deze interpretatie is zeker niet onomstreden. Sommige kenners durven zelfs de taal waarin de spreuk geschreven is niet zonder meer vast te stellen. De schrijver lijkt op het eerste gezicht een geoefende, misschien zelfs professionele schrijver, al hebben anderen daar weer hun twijfel over.

Achtergronden

De tekeningen kwamen tot stand in de zestiende eeuw, een woeelige tijd. In 1566 kondigde de Beeldenstorm een periode van verandering aan. Vanaf 1568 woedde een gewapende strijd tussen opstandelingen en de Spaanse (Habsburgse) landsheer.⁵

In Groningen was de vanouds gespannen verhouding tussen Stad en Ommelanden een factor van betekenis. Vanaf de vijftiende eeuw had de stad Groningen de Ommelanden overheerst. Het zogeheten stapelrecht verplichtte de Ommelanden hun producten in de stad op de markt te brengen. Ommelanders, ontevreden met de bestaande situatie, kozen de kant van de Opstand, de geuzen en de prins van Oranje. Hiermee werden de Ommelanden zoals dat heet 'staatsgezind'. In maart 1580 (door het zogeheten Verraad van Rennenberg) koos de stad uiteindelijk voor de Spaanse koning. Dit leek namelijk de beste garantie voor het behoud van het stapelrecht te bieden. Stad en Ommeland werden het toneel van een uiterst bloedige burgeroorlog. Met steun van Spaansgezinde huurlingen ondernam de stad vanaf 1580 nieuwe pogingen de opstandige Ommelanden onder

de duim te krijgen. Hoewel in het nauw gedreven, bleven de Ommelanders zoeken naar manieren om de stad dwars te zitten. In december 1580, begon Wigbold van Ewsum, van de borg Nienoord, het dorp Winsum te verschansen.

In januari 1581 trok Van Ewsum met zes vendels helemaal naar Steenwijk, dat door de Spaansgezinde stadhouder Rennenberg belegerd werd. Winsum was nu nog maar zwak verdedigd. Dit gaf de Spaansgezinden gelegenheid het dorp in de tang te nemen. In het voorjaar van 1581 werden eerst de schansen bij Schaphalsterzijl en Winsumerzijl ingenomen. Uiteindelijk op 8 juni 1581 werd Winsum door een vrij grote troepenmacht omsingeld. De stad drong aan om Winsum van de kaart te vegen, maar Rennenberg beperkte zich tot het slechten van de schansen.

De stad nam hier geen genoegen mee en drong er op aan 'die hatelijke plaats Winsum' van de kaart te vegen. Zeker toen berichten de ronde deden dat een groot staatsgezind leger van Engelse en Schotse huurlingen vanuit Friesland onderweg was, was er haast geboden. Op 4 juli 1581 vielen een paar stadse vendels Winsum en Obergum binnen en brandden er de hele boel plat. Aan alle 'stedelijke' allure en pretenties van Winsum kwam hiermee definitief een einde.

Pas na de verovering van de stad in 1594 door de stadhouders Maurits en Willem Lodewijk verdwenen de Spaansgezinde troepen uit het noorden en keerde de rust terug. Stad en Lande werden gezamenlijk een gewest binnen de Republiek en het protestantisme werd de heersende godsdienstige gezindte. De stad Groningen behield het stapelrecht.

De inname van Winsum

Met zekerheid is het niet te zeggen, maar als er een periode in de geschiedenis van de Nederlandse Opstand is aan te wijzen waarin Tinallinge toneel was van strijdgewoel, dan zijn dat wel de jaren 1580-1581, toen het naburige Winsum werd belegerd. Mogelijk kwamen de schetsen in de Tinallinger kerk in deze tijd tot stand.

Verdedigers verschansten zich wel vaker in kerken en kerktorens, zoals bijvoorbeeld (ook) in 1581. Toen Spaansgezinde troepen onder bevel van Verdugo vanuit Groningen probeerden de Ommelanden onder de duim te krijgen, richtten de staatsgezinde strijders de kerktoeren van Slochteren ter verdediging in.⁷ De verdedigers van Winsum hadden haast, dus ook zij zullen dankbaar gebruik hebben gemaakt van de enige stenen gebouwen in Winsum en Obergum: het klooster, de borggebouwen en de kerken. Het is bekend dat de Torenkerk inderdaad beschadigd is geraakt bij gevechten in 1581. Maar of de rudimentaire schetsen in Tinallinge daadwerkelijk de Torenkerk van Winsum verbeelden valt niet zonder meer vast te stellen.

Rond 1583 brak voor Winsum en omgeving een periode van relatieve rust aan. Inwoners die in de zomer van 1580 waren gevlucht, keerden langzaam, vaak berooid en beroofd, weer terug naar de dorpen en boerderijen, waar men met geleend geld weer wat koeien kon kopen. Toen de stad Groningen opnieuw om financiële bijdragen vroeg, dienden verschillende dorpen zogeheten 'rekesten' in bij het gerechtshof in Groningen: een soort verzoekschriften om vrijstelling van betaling op basis van geleden oorlogschade.

De Groninger Archieven beschikken over een aantal van deze rekesten. Eén ervan heeft betrekking op Tinallinge en in een rekest uit Ranum wordt Tinallinge zijdelings genoemd. Ze werpen enig licht op de strijd in de jaren tevoren.

Uit het Tinalliger rekest blijkt onder meer dat Tinallinge vanuit het verschanste Winsum in winter-voorjaar 1580/1581 werd geplunderd door Staatse troepen onder leiding van Wigbolt van Ewsum. Toen Winsum in voorjaar en zomer 1581 belegerd werd door de koninklijke soldaten, werden de Tinallingers nog eens twee jaartaxen per week opgelegd, 'ofschoon ze hun landerijen niet konden gebruiken en hun beesten elders hadden moeten onderbrengen'. In dat zelfde jaar 1581 –vlak voor de slag bij Noordhorn– hebben Engelse troepen van John Norris Tinallinge geplunderd.⁸

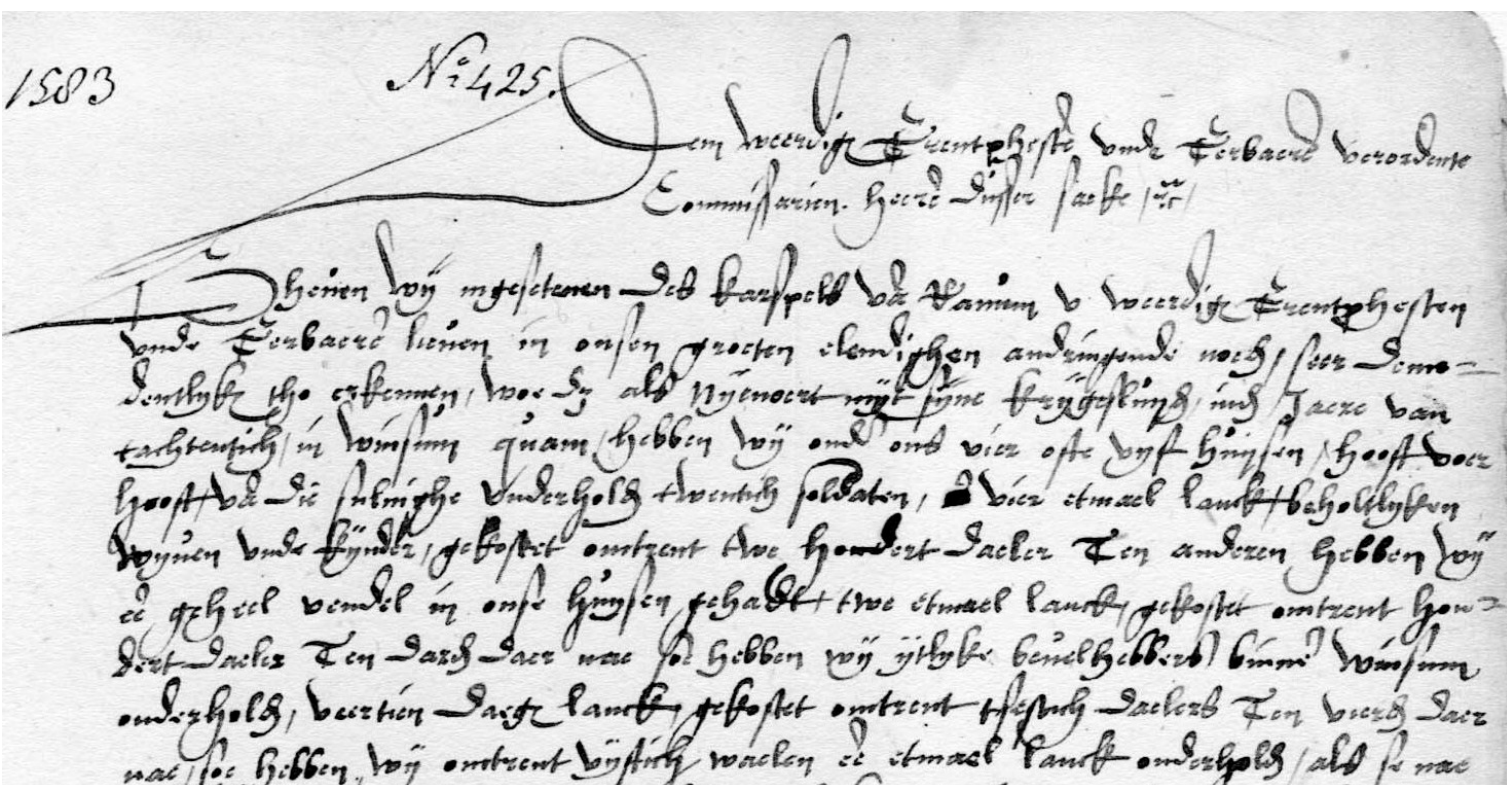
Ook in het rekest van Ranum is sprake van plundering en brandstichting door afwisselend Staats- en Spaansgezinde troepen. Daarnaast is er sprake van 26 ruiters die Ranum samen met de inwoners van Tinallinge 'gedurende 16 etmalen' heeft moeten onderhouden. 'De kosten bedroegen drie jaartaxen'. De Ranumers besluiten als volgt: 'Ons verzoek is daarom ons een tijdlang vrijstelling of verlichting van deze zware schattingen te verlenen. Onze schade is zo groot dat geen mens het kan vertellen of met een pen beschrijven.'⁹

Hoewel de rekesten een schat aan informatie leveren is het niet mogelijk gebleken een direct verband te leggen tussen de tekeningen en een specifieke legereenheid die in de jaren 1580-1583 in Tinallinge is geweest. Toch lijkt me de kans aanzienlijk dat de makers van de tekeningen ook in de rekesten worden genoemd. De rekesten geven bovendien een spectaculaire inkijk in een bloedige burgeroorlog waar deze tekeningen zeer zeker mee samenhangen.

Besluit

Het is onmogelijk de precieze achtergrond van de tekeningen te

Fragment van het rekest van de inwoners van Ranum uit 1583.

achterhalen. Maar gezien het karakter ervan is een situering rond de vroege jaren van de Opstand erg waarschijnlijk. De torens met kanonslopen doen zelfs sterk vermoeden dat de tekeningen verband houden met de gevechten rond Winsum in juni 1581.

Wie de tekenaars waren, en met welk doel zij de tekeningen maakten, blijft even duister. Waren de krijters misschien Spaansgezinde ruiters die rond het beleg van Winsum in Ranum en Tinallinge ingekwartierd hebben gezeten? Bekend is dat Winsum vanuit het noordoosten werd aangevallen door een regiment van Friese huurlingen onder leiding van de Spaanse edelman Juan Batista van Taxis.¹⁰ Wellicht maakte de schrijver van de moeilijk leesbare spreuk deel uit van dit regiment?

Zeker is dat in de kerk van Tinallinge naast het torenuurwerk uit 1545, een deel van de orgelombouw uit 1547 (met opschrift uit 1557) nog een zeer bijzonder monument uit de zestiende eeuw bewaard is gebleven. Want wat de precieze achtergonden van de tekeningen ook mogen zijn, de tekeningen bieden een verrassende inkijk in een bijna vergeten burgeroorlog.

Guus Frumau (1974) voltooide de studie geschiedenis en de eerstegraads lerarenopleiding aan de RuG. Hij is als docent geschiedenis verbonden aan scholengemeenschap Winkler-Prins te Veendam en is ondermeer lid van de beheercommissie van de Obergummer Kerk.

Guus Frumau

¹ Met dank aan drs. Jacques Tersteeg van de Historische Vereniging in Winsum en voormalig stadsarchivaris van Groningen dr. Jan van den Broek voor hun bereidwillige hulp en inhoudelijke suggesties. Deze bijdrage zal, mede dankzij de hulp van Martin Hillenga, in vrijwel ongewijzigde vorm in januari 2013 tevens verschijnen in het tijdschrift *Groninger Kerken*.

² R. Kouwen, *De Nederlands Hervormde kerk te Tinallinge: bouwgeschiedenis en Restauratie*, Tolbert, 2004, p.14.

³ Bekeken zijn onder andere enkele prentenseries van Hendrick Goltzius en Jacob de Gheyn uit het laatste kwart van de zestiende eeuw - begin zeventiende eeuw, raadpleegbaar op www.rijksmuseum.nl. Gravures van gevechtshandelingen in Groningen van 1568-1594 opgenomen in: P. Brood (red.), *Van Beeldenstorm tot Reductie van Groningen* (Groningen 1994).

⁴ Met dank aan drs. R.H. Alma, Warffum.

⁵ F. Postma, 'Vreemde heren. Opstand en Reductie, 1536-1594', in: P.Th.F.M. Boekholt e.a. (red.), *Rondom de Reductie. Vierhonderd jaar provincie Groningen 1594-1994* (Assen 1994) 64-83.

⁶ W.J. Formsma e.a., *Winsum Gedenkboek 1982*, (Groningen 1982) 45-47.

⁷ Jan van den Broek, *Voor God en mijn koning. Het verslag van kolonel Francisco Verdugo over zijn jaren als legerleider en gouverneur namens Filips II in Stad en Lande van Groningen, Drenthe, Friesland, Overijssel en Lingen (1581-1595)* (Assen 2009) 251.

⁸ RF 1583.89-90 = HJK 657 ged. = ChvdH v 433-434; kopiedeel xvi (huidige signatuur: Groninger Archieven T136-657.1): Rekest van het kerspel Tinallinge om remis van schatting wegens geleden oorlogsschade. Vertaling en samenvatting met dank aan Jan van den Broek.

⁹ Groninger Archieven, Arch. Hoge Justitiekamer, inv.nr. 657. Rekest van het kerspel Ranum om remis van schatting wegens geleden oorlogsschade.

¹⁰ Jan van den Broeck: Lezing: *Ubbega in de 'Spaanse Tijd'*, november 2009.

Drie gietijzeren grafzerken op het kerkhof van Bellingeweer.

Bijschrift Hoofdstraat Obergum 7 en 9

Dit pand stond destijds aan de westkant van de Hoofdstraat Obergum. De huisnummers waren 7 en 9. Het gebouw is in 1982 afgebroken. Hiervoor in de plaats werden enkele winkel-tjes gebouwd. De foto is kort voor de afbraak genomen (foto P. Noord).

In het woongedeelte Hoofdstraat 9 woonde toen Ate de Wit. Hij verkocht vanuit zijn winkel manufacturen, waaronder petten. Daarnaast was De Wit agent voor Laagspanningsnetten. Op 23 oktober 1912 werd de N.V. Mij. Tot Aanleg en exploitatie van Laagspanningsnetten opgericht, als zelfstandig distributiebedrijf van elektriciteit.

De maatschappij werd in diverse gemeenten vertegenwoordigd door een agent. In Winsum-Obergum was dat dus A. de Wit. Hij was de schakel tussen de gebruikers en Laagspanningsnetten en verrichtte alle voorkomende werkzaamheden: van de verkoop van gloeilampen tot het ophalen van de verschuldigde maandbedragen. Laagspanningsnetten bleven bestaan tot 1 februari 1967. Toen werd gefuseerd met het Elektriciteitsbedrijf voor Groningen en Drenthe, kortweg E.G.D., thans Essent.

Roodbakkend aardewerk (vanaf dertiende eeuw)

Het roodbakkende, gedraaide aardewerk werd geproduceerd vanaf de dertiende eeuw. Roodbakkend aardewerk komt veel voor in de provincie Groningen.

Het gaat bij het roodbakkende aardewerk vooral om gebruiksvoorwerpen in de huishouding, zoals grappen, kannen, vetvangers, bakpannen, schalen en kommen.

De meeste voorwerpen zijn gedeeltelijk voorzien van een loodglazuur. Vetvangers moesten, geplaatst onder het spit, het vet opvangen dat van het te roosteren vlees afdroop. Deze vetvangers van roodbakkend aardewerk, die in de eerste helft van de veertiende eeuw verschijnen, zijn langwerpig of ovaal van vorm (40 -60 cm lang) en hebben een platte of enigszins hollopende bodem, vaak met uitgeknepen voetjes, aan één van de lange zijden (waaronder ook de standlobben) is een massieve, platte steel (handvat) bevestigd. Alleen de binnenzijde is niet met een loodglazuur bedekt. Ook komen er versieringen op voor zoals inkervingen, vingerindrukken en slibversiering. Sommige vetvangers hebben fraai groen gekleurd loodglazuur.

Steel- of bakpannen zijn waarschijnlijk een gewild artikel geweest, daar je ze veel tegenkomt als bodenvondsten. Deze bakpannen hebben aan de buitenzijde vaak een dikke roetlaag

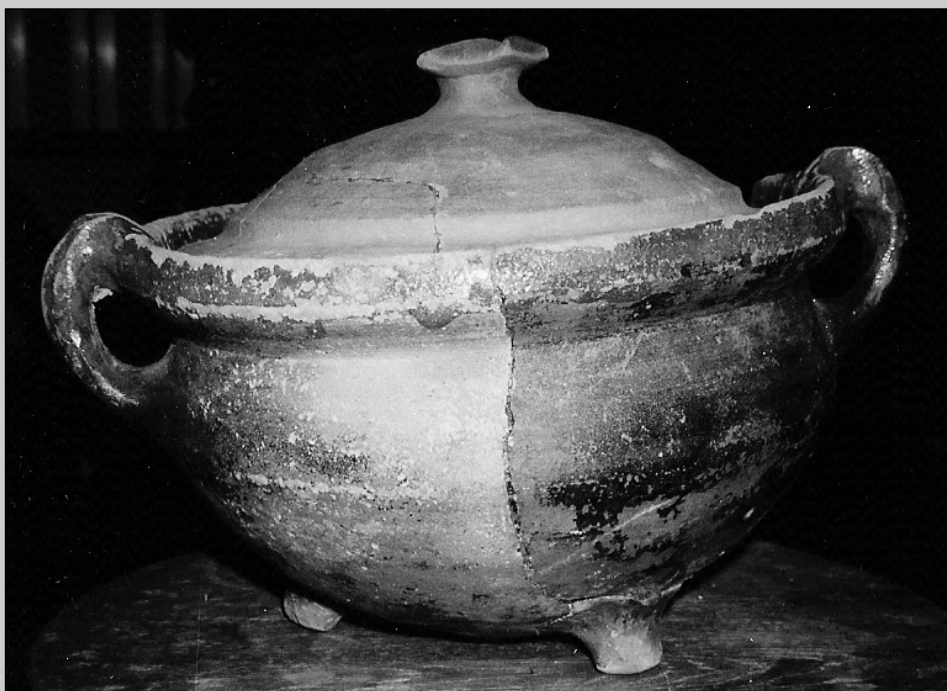
door het gebruik in het vuur. Aan de binnenzijde zijn ze geglaazuurd. Meestal zitten er drie pootjes onder.

Bij de grappen (kookpotten) is er meestal roetaanslag aan de buitenzijde, wat ook weer verwijst naar gebruik op open vuur in het kader van de voedselbereiding. Het merendeel is van een bolrond type met aan de buitenzijde draairibbels op de bovenste helft van de potwand met boven de rand uitstekende, afgeplatte worstoren. Soms heeft men onder de rand een baan elkaar overlappende vingerindrukken als decoratie aangebracht. Deze versieringswijze doet in Groningen aan het eind van de zestiende eeuw haar intrede en blijft zeker tot het midden van de zeventiende eeuw in zwang. Bij alle grappen is alleen de binnenzijde geglaazuurd. Alle grappen met standringen zijn meestal voorraad- of beslagpotten. De meeste grappen hebben een datering uit de zeventiende eeuw.

Borden(schalen) van loodglazuur aardewerk.

De randfragmenten zijn versierd met geelkleurend slib en dateren uit de zeventiende eeuw. Vrijwel zeker zijn deze borden door Groninger pottenbakkers vervaardigd. Sommige borden tonen een uit verticale streepjes bestaande slibversiering of ze zijn versierd met een golvende lijn in combinatie met groepen stipjes en een golvende lijn met uitstulpingen. Roetaanslag aan de onderzijde geeft een aanwijzing dat dit bord onder meer werd gebruikt voor het warm houden van gerechten boven open vuur vóórdat werd opgediend. Andere borden zijn aan de voorzijde voorzien van een geelkleurende engobe waarop een bruinrode en groene, spiraalvormige slibdecoratie in doorlooptechniek is aangebracht. Dit type borden is voorzien van een stan-

*Grape (kookpot) met deksel.
Roodbakkend aardewerk op 3
pootjes met verticale oortjes.
Vindplaats: Tammingaborg,
Bellingeweer (Hertenkamp).
Datering ca. 1670.*

Voorraadpot. Roodbakkend loodglazuur aardewerk voorzien van een standring. Het stuk is volledig geglaazuurd. Vindplaats: Tammingaborg, Bellingeweer (Hertenkamp). Datering: ca. 1725.

ring, terwijl roetaanslag in dit geval ontbreekt. Dit type bord is ook gevonden in Schilligeham. Een ander groot bord (schaal) met een diameter van 45 cm, met ringeloor decoratie en slibben op de rand is gevonden bij de Tammingaborg Bellingeweer (nu Hertenkamp). Herkomst: Duitsland, Nederrijngebied, datering 1675.

Majolica 1500 – 1800

Nederlands majolica is aardewerk waarvan de voorzijde is bedekt met dekkend wit tinglazuur en de achterzijde met (meestal geel, grijs of groen getint) loodglazuur. De voorzijde van het schotelgoed is blauw of veel kleurig beschilderd met decoraties van uiteenlopende aard. Tevens zijn proenafdrukken

aan de voorzijde kenmerken voor majolica. Dit zijn drie kleine beschadigingen van de glazuurlaag welke tijdens het bakproces zijn ontstaan door het stapelen in de oven met behulp van proenen. Proenen zijn driehoekige hulpstukjes van aardewerk waarvan de uiteinden puntvormig verdikt zijn. Ze worden in de oven tussen de borden en schalen geplaatst om het aan elkaar vastbakken van de majolica producten te voorkomen.

Tinglazuur aardewerk (faience)

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw vond via de activiteiten van de in 1602 opgerichte Verenigde Oost-Indische Compagnie regelmatig invoer plaats van Chinees porselein. Dit porselein was erg gewild vanwege de uitstekende kwaliteit van de

Roodbakkend loodglazuur aardewerk op 3 pootjes met puntige oortjes. Vindplaats: Bellingeweer. Datering: ca. 1650.

Steelpan. Roodbakkend loodglazuur aardewerk. Vindplaats: Bellingeweer. Datering: ca. 1625

Een grote schaal: diameter 45 cm. Roodbakkend loodglazuur aardewerk met bruinrode en groene ringeloor decoratie in doorlooptechniek met stippen op de rand. Herkomst: Duitsland. Vindplaats: Tammingaborg, Bellingeweer (Hertenkamp). Datering: ca. 1700.

Een schaal van roodbakkend loodglazuur aardewerk met bruinrode en groene ringeloor decoratie in doorlooptechniek. Herkomst: Noord-Nederland. Vindplaats: Schilligeham. Datering: ca. 1675.

Fragment van een majolica schotel. Vindplaats: Molenstraat. Datering: ca. 1620.

Twee faience borden met blauwe decoratie. Vindplaats: Tammingaborg, Bellingeweer (Hertenkamp). Datering: ca. 1675.

keramiek en de schoonheid van de in blauw uitgevoerde decoratie. Porselein vormde een wezenlijke bedreiging voor de Nederlandse majolicabakkers, die dan ook naar nieuwe wegen zochten om een product op de markt te brengen dat met het porselein kon concurreren. Omstreeks 1620 introduceerde men de keramieksoort die thans met faience wordt aangeduid, maar destijds Hollands porselein werd genoemd. Kenmerkend voor faience is dat het in vergelijking met majolica van een fijner soort aardewerk is vervaardigd, volledig met witte tinglazuur is overtrokken en op pennen in kokers is gebakken. Deze laatst genoemde baktechniek had als voordeel dat de ontsierende proenaafdrukken aan de voorzijde nu voorkomen konden worden. Met name Delft ontwikkelt zich als verreweg het belangrijkste productiecentrum van faience, waardoor deze keramiek

ook wel wordt aangeduid met Delfts aardewerk, hoewel het zeker ook op andere plaatsen in ons land is vervaardigd. De Nederlandse witte faience kwam omstreeks het midden van de zeventiende eeuw op de markt en was een directe navolging van witte faience uit het Italiaanse Faenza.

Werkgroep archeologie, Marius Hazenberg, tel. 443029

Literatuurverwijzing:

P.H. Broekhuizen, H. van Gangelen, K. Helfrich, G.L.G.A. Kortekaas en R.H. Alma (red.), *Oudheden onder de Hunze*.

De volkstelling van 1849

Hongersnood en epidemiën heersen in de jaren 40 van de 19e eeuw, vandaar dat dit de ‘zwarte jaren’ worden genoemd. Vooral de de armere bevolkingsgroepen worden door onheil getroffen. De aardappelziekte veroorzaakt grote prijsstijgingen voor basisvoedsel. De boeren in Groningen varen daar wel bij, immers zij verdienen meer aan hun producten. De armen daarentegen hadden het zwaar; van de in die jaren gangbare ‘hongerlonen’ was het moeilijk geworden om voldoende eten te kopen. Een door hongersnood verzwakte bevolking bezwijkt eerder aan ziekten, zodat de epidemieën in deze periode extra veel slachtoffers vergden. Hierbij moeten we denken aan malaria en cholera.

In de Noordelijke delen van de provincie Groningen kwam een vorm van malaria veel voor, in verband met het beloop van de ziekte de ‘tussenpozende koorts’ genoemd. Deze ziekte kwam vooral voor op de vochtige kleigebieden. Binnen de stad Groningen bleef de ziekte meestal beperkt tot de Noordelijke stadswijken. Alleen bij een epidemie drong malaria door tot de op zandgrond gebouwde wijken aan de zuidkant. Dit was het geval in 1846 en 1847. In de Stad Groningen overtrof in 1847 door diverse ziekten het aantal sterfgevallen de geboorten. In 1848 en 1849 heerste opnieuw de cholera in heel Nederland. In de stad Groningen worden 1447 zieken geteld, waarvan 698 overleden. Hoewel hierover geen gegevens meer te achterhalen zijn, is het zeer waarschijnlijk dat deze epidemieën ook in Winsum hebben geheerst. De sterftecijfers zijn zo dramatisch dat voor het eerst sinds decennia de bevolking van Nederland jarenlang niet of nauwelijks toeneemt.

De hongersnood veroorzaakt onrust in heel Europa. Overal breken rellen en revoluties uit. Wijst Koning Willem II in eerste instantie alle hervormingen af, uit angst voor woelingen wordt hij ‘in één nacht liberaal’. Na de invoering van het stelsel van Thorbecke in 1848 is Nederland een parlementaire democratie. Het kiesstelsel wordt aangepast, in het vervolg zijn er directe verkiezingen voor de Tweede Kamer, gemeenteraden en Provinciale Staten. Het censuskiesrecht blijft, gemiddeld mag slechts 11 procent van de mannen stemmen.

Gemeenten moeten per 1 januari 1850 een Bevolkingsregister gaan bijhouden, waarin per huis gegevens van de bewoners worden vastgelegd. Terwijl de Volkstellingen een momentopname één keer per 10 jaar boden en de Burgerlijke Stand alleen een aantal formele momenten van de inwoners vastlegde, zou het Bevolkingsregister een voortdurende administratieve neerslag vormen van de inwoners van een gemeente.

In de zevenentachtig steden en elfhonderdveertig gemeenten-ten-plattelande die Nederland in 1849 telt wonen ruim drie miljoen inwoners.

De Volkstelling van 1849

De uitkomsten van de Derde Tienjarige Volkstelling, gehouden op den negentienden november 1849, zijn gepubliceerd in 1853. In tegenstelling tot de publicatie over de Volkstelling van 1840 is deze publicatie behoorlijk uitgebreid. In het Algemeen Overzicht wordt uitvoerig stil gestaan bij zowel de verzameling van de gegevens, de wijzigingen in de opzet, als bij de analyse van de resultaten. De hoofdstukken per provincie worden eveneens voorafgegaan door een inleiding en analyse van de gegevens.

Een aantal wijzigingen ten opzicht van 1840 wil ik hier noemen. Zo is deze telling opgezet naar het ‘werkelijk verblijf’, waarbij aanwezigen die langer dan een maand in de gemeente verblijven onder ‘tijdelijke bevolking’ en bij korter verblijf als doortrekkend worden aangemerkt. Dat in 1849 de bevolking ‘de facto’ – naar verblijfplaats op het telmoment – is geteld, en in andere jaren de ‘de jure’ – naar woonplaats – maakt vergelijking met andere tellingen lastig. Volgens de opstellers is voorts gebleken dat in eerdere tellingen veel vrouwen de vraag naar hun leeftijd niet juist beantwoordden. Daarom is er voor gekozen om in deze telling te vragen naar het geboortjaar in plaats van de leeftijd. Tenslotte is bij de vraag naar godsdienstige gezindten het aantal antwoordcategorieën sterk uitgebreid, zodat een meer gedetailleerd beeld verkregen kan worden van de verdeling van gezindten.

Dat het niet meeviel om in die tijd een goede volkstelling uit te voeren blijkt onder meer uit de huizentelling. Hoewel men zijn uiterste best heeft gedaan een nauwkeurige instructie te verstrekken, zijn er volgens de opstellers ‘vele leemten’ in de ingestuurde formulieren aan te wijzen. Over deze leemten is via de CdK’s correspondentie gevoerd met niet minder dan 700 à 800 gemeenten! Met name de opgave van het aantal huizen was in eerste instantie gebrekkig, wellicht doordat in veel gemeenten er nog geen nummering van de huizen was. Ook de onbewoonde huizen zijn zeer onzorgvuldig aangegeven, ‘daar elk getimmerte of elk gebouw, ter bewoning geheel ongeschikt, als onbewoond huis werd meegeteld’, zoals kerken, kapellen, schuren, koetshuizen, stallen, molens, scholen, en fabrieken.

Een geheel nieuw element in 1849 is de beroepentelling, waarbij getracht is zo uitgebreid mogelijk informatie te krijgen over het beroep. Helaas laat ‘vooral ten plattelande’ de opgave van de beroepen te wensen over. Toch geven de uitgebreide overzichten van de voorkomende beroepen een fraaie inkijk in de bezigheden van de mensen in Nederland in 1849. Deze gegevens zijn voor Winsum niet te herleiden tot gemeentelijke gegevens.

vens, hiervoor is inzage in het bevolkingsregister noodzakelijk. De bevolkingsgroei in de jaren 40 is in geheel Nederland aanzienlijk lager dan in de jaren 30, zoals ik in de inleiding heb aangegeven werd dit veroorzaakt door hongersnoden en epidemische ziekten.

Situatie in Winsum

Hoe staat Winsum ervoor in 1849? Wat kunnen we opmaken uit deze Volkstelling over de stand van zaken in onze gemeente? De 'plaatselijke indeling' is verijnd, gemeenten zijn verdeeld in wijken, dorpen, en buurtschappen. Voor heel Nederland zijn de inwoners van 'gestichten' zoals armenhuizen, gevangenissen, en hospitalen apart opgesomd. Ook scheepsbewoners zijn apart vermeld.

Winsum is voor deze telling onderverdeeld in twee dorpen, Winsum en Obergum. Winsum op zijn beurt is ingedeeld in 'Dorp' en de buurtschappen Bellingweer en Klein Garnwerd. Obergum is onderverdeeld in Dorp, Armenhuis en de buurtschappen Ranum en Maarhuizen.

Voor Maarhuizen zijn scheepsbewoners apart aangegeven.

Winsum	Wijk	Aantal huizen	Bewoonde Schepen	Aantal Gezinnen	Aantal Inwoners
		Bewoond	On-bewoond		
Dorp Winsum	Dorp	140	15	164	817
	Buurtschap Bellingweer	14		14	70
	Buurtschap Klein Garnwerd	15		15	106
Dorp Obergum	Dorp	126	6	162	625
	Dorp Nederd. Herv. Armenhuis	1		1	21
	Buurtschap Ranum	10		11	69
	Buurtschap Maarhuizen	17		17	151
	Buurtschap Maarhuizen Schepen		3	3	10
Totaal					1869

Winsum	Dorp Winsum	Dorp	
		Buurtschap Bellingweer	
		Buurtschap Klein Garnwerd	
	Dorp Obergum	Dorp	
		Nederd. Herv. Armenhuis	
		Buurtschap Ranum	
		Buurtschap Maarhuizen	
		Schepen	

Het aantal inwoners van Winsum bij deze Derde Volkstelling bedraagt 1869. Of wellicht slechts 1743, aangezien er een categorie van 'tijdelijk verblijvenden' is toegevoegd. Deze inwoners verblijven meer dan een

maand in Winsum. Wellicht zijn het inwonende knechten, dienstboden en seizoenswerkers, dit wordt niet duidelijk uit de toelichting. In mijn overzicht reken ik deze getelden mee als inwoners van Winsum.

De bevolking is dus sinds 1840 met slechts 23 inwoners toegenomen, van 1846 naar 1869. Dit past in het landelijk beeld, zoals in de inleiding wordt geschreven: de toename van de bevolking is in het tijdvak 1830-1840 veel sterker dan in het tijdvak 1840-1849.

Wonen in Winsum in 1849

De groei van het aantal huizen in Winsum sinds 1839 is vrijwel te verwaarlozen: van 316 naar 323. We weten nu het aantal huizen per wijk, hoewel we de grenzen tussen de dorpen en buurtschappen niet goed kunnen bepalen. In zijn artikel Buurten en Wijken in de Volkstellingen van de negentiende eeuw wijst Onno Boonstra op deze moeilijkheden. Welke huizen horen bij Ranum en welke bij Maarhuizen? Waar ligt de grens tussen

Maarhuizen en Klein Garnwerd? Er is helaas geen overeenkomst met met de Kadastrale indeling van 1832, die naar men aannam op de oude Kerspels gebaseerd is. Aangezien de indeling in wijken en buurtschappen bij iedere Volkstelling weer wordt aangepast zijn diachrone vergelijkingen van inwoners en huizen niet goed mogelijk.

In het dorp Winsum zijn 155 huizen geteld, waarvan 15 onbewoond. In de 140 bewoonde huizen wonen 164 gezinnen, in totaal 817 inwoners. Maximaal 24 van deze huizen wordt dus door twee of meer gezinnen bewoond. De woningbezetting (gemiddeld aantal inwoners per huis) is 5,84. Dit is een bijzonder hoge woningbezetting, hoewel niet ongebruikelijk voor de provincie Groningen. Het zou nog decennia duren voor de woonomstandigheden in de noordelijke provincies zouden verbeteren.

In het dorp Obergum zijn 132 huizen geteld, waarvan 6 onbewoond. In 126 huizen wonen 162 gezinnen. In Obergum worden (maximaal) 36 huizen bewoond door meerdere gezinnen. Aantal inwoners is 625, waarmee de woningbezetting uitkomt op 4,96.

In de kleinere dorpen is het aantal woningen weliswaar bijna gelijk aan het aantal gezinnen, maar ruim wonen was het er bepaald niet. De woningbezetting in Bellingweer is 5; in Klein Garnwerd en Ranum waren de huizen zeer dicht bevolkt met een woningbezetting van 7. Maarhuizen spant de kroon met 151 inwoners opeengepakt in 17 huizen, een gemiddelde woningbezetting van 9!

Hierbij moeten we bovendien in aanmerking nemen dat het aantal éénkamerwoningen in de provincie Groningen nog in 1899 54 procent bedroeg. Dit zal in 1849 waarschijnlijk niet lager zijn geweest.

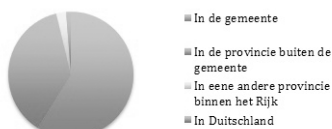
De Winsumers, waar kwamen zij vandaan?

In de Volkstelling is gevraagd naar de plaats van herkomst, waarbij gepreciseerd kon worden naar de volgende categorieën: in de gemeente; in de provincie buiten de gemeente; elders in het rijk; in de bezittingen buiten Europa; in den vreemde. In het oosten en noorden van Nederland zijn aanwezige 'vreemdelingen' vooral uit Duitsland afkomstig, dat geldt ook voor Winsum. Op basis van de telling heb ik bijgaande grafiek samengesteld, waar de geboorteplaats van Winsumers is afgebeeld.

Interessante punten zijn de volgende:

- 37 procent van de inwoners van Winsum is elders in de provincie Groningen geboren.
- 2 procent van de inwoners komt uit een andere provincie bin-

Geboorteplaats inwoners Winsum 1849

nen Nederland

- 23 inwoners (1 procent) zijn afkomstig uit Duitsland.

Opvallend is het hoge aandeel aan inwoners dat niet uit Winsum afkomstig is, 40 procent van de bevolking is niet in Winsum geboren! Dit strookt niet met de gedachte dat de plattelandsbevolking honkvast is en generaties lang op dezelfde plek blijft wonen. In werkelijkheid was er een hoge migratie op het platteland, zoals ook werd opgemerkt door Richard Paping in zijn lezing over Winsum in de 16e en 17e eeuw.

Een voorbeeld: In het overwegend agrarische Bellingeweer wonen 70 mensen, waarvan 38 personen van elders uit de provincie, 4 van buiten de provincie en 1 uit Duitsland afkomstig is. Minder dan de helft van de toenmalige Bellingeweesters (27) is dus geboren in de gemeente Winsum.

De 23 Winsumers afkomstig uit Duitsland maken wellicht deel uit van de kieperkels, (textielhandelaars), hannekemaaiers (landarbeiders, vooral in de oogsttijd) en andere immigranten die in die periode uit Duitsland in onze streken kwamen werken. Het kwam voor dat deze immigranten trouwden met een geboren Winsumer. Sommige in trouwakten aangetroffen achternamen, zoals 'Westphaal', duiden hierop.

Vergeleken met de gemiddelden voor Nederland zijn de cijfers voor 'intra-provinciale migratie' in Groningen behoorlijk hoog, Winsum is daarbinnen weer aan de hoge kant. Hier ga ik in de volgende paragraaf nader op in.

Winsum, Stad en Ommeland

De provincie Groningen telt in 1849 188.442 inwoners, waarvan 154.748 in de '56 gemeenten ten platten lande' wonen, en 33.694 in de stad. Waar komen deze Groningers vandaan? Hoe honkvast zijn ze? Welk verschil is er in dit opzicht tussen stad en platteland? Deze vragen probeer ik in deze paragraaf te beantwoorden.

In de provincie Groningen zijn 52.592 personen buiten hun woongemeente geboren, 9.685 komen uit een andere Nederlandse provincie en 3.787 zijn afkomstig uit Duitsland. Percentueel gezien is 65 procent van de inwoners geboren en getogen in de eigen gemeente, 28 procent komt van elders uit de provincie, 5 procent elders uit Nederland, 2 procent uit Duitsland.

In Winsum is het aandeel inwoners van buiten 40 procent, het gemiddelde aantal 'vreemdelingen' is in Winsum dus nog 5 procent hoger dan in de provincie Groningen.

In de stad Groningen is (slechts) 16 procent van de inwoners in een andere gemeente binnen de provincie geboren, terwijl 11 procent uit een ander deel van Nederland afkomstig is. De onderlinge migratie 'ten plattelande' is dus bijna twee keer zo hoog als de migratie van het platteland naar de stad. Nu moeten we daarbij in aanmerking nemen dat de gemeenten nog vrij klein zijn, zodat bij de vestiging op een andere boerderij of in een ander dorp men al snel in een andere gemeente terecht kwam. Nederlanders van buiten de provincie Groningen verhuizen bij voorkeur naar de stad, als zij zich in deze provincie vestigen.

Het beeld van een stabiele plattelandsbevolking die generaties lang op dezelfde plaats blijft wonen wordt in deze Volkstelling

beslist niet bevestigd. Vestiging elders, door huwelijk, werk of aankoop van een boerderij, was kennelijk eerder regel dan uitzondering. Daarnaast valt op te merken dat de 'trek naar de stad' nog niet op gang is gekomen. Dorpelingen trekken in grotere getale naar een andere gemeente binnen de provincie, dan dat zij naar de stad Groningen verhuizen.

Geboorteplaats Provincie Groningen 1849

Geloven in Winsum

In de Volkstelling van 1849 is het aantal antwoordcategorieën bij de vraag naar 'godsdienst' aanzienlijk uitgebreid ten opzichte van die van 1840. Binnen de categorie 'Protestant' is een onderverdeling gemaakt van maar liefst 12 categorieën, waaronder Kwakers, Hernhutters, leden der Schotse gemeente. In Winsum maken de Nederduitsch Hervormden 90 procent van de bevolking uit. Ook is nu te zien wat de bijdrage is van Doopsgezinden, Christelijk Afgescheidenen, Rooms Catholijken en Nederduitsche Israëlieten. De omvang van deze drie groepen is 3 procent (per groep). Een heel kleine categorie (1 procent) is die der Evangelisch Lutheranen.

Als we kijken naar de wijken waar de kleinere groeperingen wonen, dan blijkt dat de Nederduitsche Israëlieten alleen te vinden zijn in het dorp Winsum en het dorp Obergum. De kleinere dorpen worden waarschijnlijk vooral bewoond door boeren en boerenarbeiders, terwijl de Joodse bevolking, die doorgaans een ambacht uitoefent, eerder in het centrum van een groter dorp zal gaan wonen. De Christelijk Afgescheidenen wonen vooral in

Godsdienst Winsum 1849

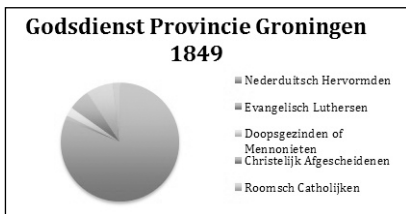
het Dorp Winsum (35 van de 55), in mindere mate in Obergum (10). De Rooms Katholieke inwoners zijn meer verspreid, 21 in Dorp Winsum, 6 in Bellingeweer, 16 in Dorp Obergum en 12 in Maarhuizen.

Godsdienst in de Provincie Groningen

Bij de godsdienstige overtuigingen blijkt dat in de provincie Groningen 152.883 inwoners Hervormd zijn, 1995 Lutheranen, 4.647 Doopsgezind, 10.973 Christelijk Afgescheiden en 13.885 Katholiek, 3.765 Israëlieten. Hierbij een grafische weergave van deze cijfers:

In vergelijking met het gemiddelde in de Provincie Groningen is het percentage Christelijk Afgescheidenen in Winsum veel lager: 3 procent in Winsum tegenover 6 procent in de provincie. Hetzelfde geldt voor het percentage Rooms Catholijken: 3 procent tegenover 7 procent.

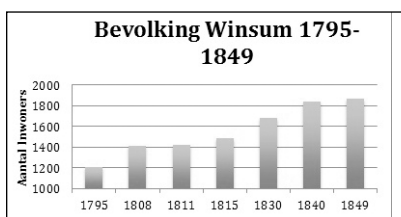
Daarmee wijkt Winsum behoorlijk af van de nabijliggende gemeenten Baflo, Ulrum en Leens. In Ulrum, de bakermat van

de 'Cocksianen', behoort 28 procent van de bevolking tot de Afgescheidenen.

Resumerend is in de 'zwarte jaren 40' het aantal inwoners van Winsum niet noemenswaardig toegenomen. Winsumers woon-den krap tot zeer krap. De inwoners zijn in overgrote meerderheid Nederduitsch Hervormd. De verhuiscgenigheid is groot, maar liefst 40 procent van de inwoners is afkomstig van buiten de gemeente.

De lange termijnontwikkeling van 1795 tot 1849 is weergegeven in onderstaande grafiek.

doch lieten de opgaven der gemeentebesturen veel te wenschen over. In verscheiden gemeenten, vooral ten platten lande, waren de huizen niet of niet behoorlijk genummerd en had de nummering niet plaats naar een vasten en algemeen maatstaf, zoodat in verscheiden gemeenten huizen onder één dak, hoewel met verschillende uitgangen en door scheidsmuuren onderling geheel afgescheiden, als één huis beschouwd werden, welke in andere gemeenten tegen als afzonderlijke huizen elk van een huisnummer voorzien waren. Uit dien hoofde is het niet raadzaam het getal bewoonde huizen bij de laatste telling te vergelijken met dat verkregen bij de vorige, dewijl die vergelijking leidt tot onjuiste gevolgtrekkingen.

Bij de vorige telling geschiedde de opgave der onbewoonde huizen zeer willekeurig, daar elk getimmerte of elk gebouw, ter bewoning geheel ongeschikt, als onbewoond huis beschouwd werd. Ter verkrijging van een meer naauwkeurige opgave werd bij deze telling tevens gevraagd naar de bestemming der als onbewoond opgegeven panden. Men vindt die opgave in het tweede gedeelte, bladz. 136 tot 164. Uit die opgave blijkt dat, van de 52,045 als onbewoond opgegeven huizen slechts 14,491 of 27,84%, waren woonhuizen, terwijl de overige 37,554 bestonden uit 2682 kerken en kapellen, 1513 scholen, 235 kantoren, 3460 fabrieken en werkplaatsen, 334 smederijen, 161 bakkerijen, 577 stokerijen, brouwerijen en grutterijen, 18,216 pakhuizen, lootsen en schuren, 40 hutten, 4408 stallen en koetshuizen, 940 tuinhuisen, 1788 molens en 8204 gebouwen en getimmeren van verschillende aard.

¹Geschiedenis van Groningen, deel III Nieuwste tijd - heden.

Red. M. Duyvendak, Uitg. Waanders, Zwolle

²AANTEKENINGEN OVER DE ZIEKTEN IN DE STAD GRONINGEN, Dr. D. de Vries Reilingh; Groningen, Wolters 1869

³Buurt en Wijken in de Volkstellingen van de negentiende eeuw, O.W.A. Boonstra, in *Twee Eeuwen Nederland geteld, Onderzoek met de digitale Volks- Beroeps- en Woningtellingen 1795-2001*, DANS en CBS, Den Haag 2007

⁴Wonen in Nederland op de drempel van de twintigste eeuw, Theo Engelen en Paul Klep, in *Nederland een eeuw geleden geteld, een terugblik op de samenleving rond 1900*, J.G.S.J. van Maarseveen en P.K. Doorn (red.), Stichting Beheer IISG, Amsterdam 2001

⁵Zie *Wonen in Nederland*, ibid noot 4, p. 120

Tineke van der Schoor

Winterfoto van de oostzijde van de kerk van Winsum.

Tekening Kaartspelers van Borgman.

Onlangs kwam bij de redactie een mail binnen met een afbeelding van de tekening "De kaartspelers" van Borgman. Uit de bijgevoegde informatie blijkt dat het om een afbeelding gaat die in Winsum gesitueerd is en waarop ook Winsumers voorkomen. Dit willen we u niet onthouden.

De tekening is getekend door een broer van bakker Borgman van Winsum. Hij is op locatie gemaakt in Hotel Borgman bij de Boog. (bij de Boog waren toen Hotel Borgman (later Cremer/Til/Bron), de Gouden Karper en Hofman.). Op de tekening komen de volgende personen voor: Notabele Jansonius (de oudere), dokter in Winsum, Meester Zuidema en waarschijnlijk meester Winter en twee Belgische vlaskooplui.

Bakker Borgman

Op 10 november 1860 treedt Roelf Borgman, geboren in Middelstum, broodbakker, in de gemeente Winsum in het huwelijk met Hilje Bolhuis. Zijn vader, Aldert Roelfs Borgman (geboren in Eenrum), was ook broodbakker (in Middelstum), evenals zijn grootvader aan moeders kant, Elle Heines, die in Leens broodbakker was.

Hotel Borgman

Op 20 juni 1855 trouwt Aam Pieter Borgman, herbergier, in de gemeente Winsum met Martjen Kornelis Swijters, beiden geboren rond de jaren twintig in Winsum. Zijn vader Wessel Aams Borgman, overleden in 1835, was ook herbergier in Winsum.

Bij de geboorte van hun zoon Wessel op 2/5/1856 staat in het geboorteregister vermeld dat hij logementhouder is. Aam overlijdt op 16 juli 1886 te Winsum. Bij de overlijdensakte staat vermeld: logementhouder. Zijn vrouw Martjen overlijdt op 16 maart 1891 te Winsum. Bij de overlijdensakte staat vermeld: logementhoudensche.

Dokter Jans(s)onius sr.

Tot halverwege de 18e eeuw was er in Winsum geen dokter. Er waren chirurgijnen (of heelmeeesters) waar de burgers naar toe gingen als ze zich ziek voelden. Ze kregen vaak hun opleidingen door bij een andere chirurgijn in de leer te gaan. Ook konden ze op een gegeven moment brevetten halen in heel- of vroedmeester. Men kon chirurgijn worden op het platteland, in de stad of op een schip. Een bekende chirurgijn in Winsum was Gerrit Aldershof (overleden in augustus 1766). In de stad Groningen kon men vanaf de 17e eeuw aan de Hogeschool een opleiding volgen tot medicinae doctores. Deze m.d.'s voelden zich over het algemeen superieur aan de heelmeeesters en andere welzijnswerkers. De eerste m.d. in Winsum was vermoedelijk Johannes Stegnerus (1766-1801). In 1834 is Geerard Havenga Janssonius, medicinae docter in Winsum (zowel Jansonius als Janssonius komen voor).

G.H. Jansonius is geboren op 21 mei 1807 in Uithuizen. Zijn vader, Wilhelmus Janssonius, was hervormd predikant in Uithuizen. Op 12 oktober 1837 trouwt hij in Leens met Henriëtte Clara Brongers. Hun zoon Hendrik Jansonius is ook arts

geweest in Winsum (1865-1894). Op 27 maart 1869 is G.H. Jansonius overleden.

Meesters Zuidema en Winter

In 1857 wordt Jan Reeuwerts Zuidema benoemd als hoofd van de openbare school te Winsum, nadat hij 13 jaar als hulponderwijzer op de school onder zijn oom R.J. Zwart heeft gewerkt. Ook in Obergum is in die tijd een openbare school, waar in 1859 onderwijzer Beekman H. Runsink opvolgt als hoofd van de openbare school. In 1883 gaan de openbare scholen van Winsum en Obergum samen in het nieuwe gebouw op het dorpsplein van Winsum. Hoofd van de nieuwe school wordt Jacob Winter, terwijl Jan Zuidema hoofd wordt van de Herhalingschool. Jacob Winter is tot 1909 hoofd van de school gebleven.

Jan Zuidema is geboren op 14 april 1830 in Winsum als zoon van Rieuwert Jans Zuidema (timmerman). Op 30 september 1860 trouwt hij in Winsum met Fenna Nanninga, dochter van een Friese predikant uit Oudwoude. Op 8 maart 1917 overlijdt Jan Zuidema op 86-jarige leeftijd in Winsum.

Over Jacob Winter is verder niets bekend.

Belgische vlaskooplui en vlasverwerking

In de tweede helft van de negentiende eeuw zijn in Winsum-Obergum (zoals ook elders) grote vlasklopperijen opgericht; de oudste, kort voor 1871, was die van Klaas Drewes Riekels (later Harkema) en was gevestigd op de locatie van Sissing's helling (Kwant). Drie jaar later verhuisde deze vlasfabriek uit het dorpskern van Obergum. Vanaf 1874 waren er zelfs tijdelijk 2 vlasklopperijen in de gemeente, maar dit laatste bedrijf lijkt

rond 1886 weer gesloten. Een vlasfabriek bood veel werk aan landarbeiders buiten het oogstseizoen (in 1881: 66; in 1901: 26; in 1911: 24).

Vlas is de basis voor linnen. De linnenindustrie in Vlaanderen was in de 19e eeuw beroemd. Het zou dan ook voor de hand liggen, dat Belgische kooplui rond 1870 in Winsum waren om het product te kopen voor de Belgische markt, waarna het verder werd verwerkt.

Datering en personen op de tekening

Op de tekening zijn de meest linkse en de meest rechtse persoon de beide Belgische vlaskooplui. Het zou voor de hand liggen dat de tekening stamt uit de beginjaren van de vlasklopperij, begin jaren zeventig van de negentiende eeuw. Op de tekening is duidelijk te zien dat de Belgen moderner gekleed zijn dan de Winsumers, die, zo lijkt het, zijn blijven steken in de Franse tijd en dat zou weer meer zeggen dat de periode 1840-1850 niet zo gek is. In ieder geval moet de tekening van voor maart 1869 zijn geweest, want toen is Jansonius sr. overleden. Het kan zijn dat er op de landerijen rond Winsum in de jaren zestig al wel veel vlas werd verbouwd, maar niet in het dorp werd verwerkt, maar direct werd verkocht aan de Belgen.

De personen op de foto: Als Jacob Winter op de tekening staat, moet hij de jongste van het drietal Winsumers zijn en dan lijkt de 2e man van rechts de meest aangewezen persoon. De twee andere kaartiers zijn ouder en ouderwetser qua kleding en uiterlijk. De grote man achter de tafel is dokter Jansonius en de 2e man van links moet dan wel meester Zuidema zijn.

WwWeetjes

De website van onze vereniging wordt tegen het eind van het eerste kwartaal van het nieuwe jaar vernieuwd.

Een groepje studenten van de Friese Poort uit Drachten is hiermee bezig. De studenten volgen de richting mediavormgeving. Binnen de studie richten ze een leerbedrijf op. En met dit leerbedrijf worden opdrachten van klanten zo professioneel mogelijk uitgevoerd.

Het bedrijf Design Studio Karakter gaat onze website aanpassen aan de eisen van deze tijd en de site voorzien van een nieuw jasje. In overleg met de redactie wordt gezamenlijk gewerkt aan een nieuw ontwerp. Wij wensen de medewerkers van Karakter veel succes bij deze opdracht en zijn erg benieuwd naar het eindresultaat.

Groepsfoto van de medewerkers van Karakter, een leerbedrijf van de Friese Poort uit Drachten.

Verslag lezing ledenvergadering

9 oktober 2012

Verslag van de lezing tijdens de ledenvergadering, die op 9 oktober 2012 gehouden werd in zaal "De Hoogte" te Obergum en waarbij plusminus 40 personen aanwezig waren.

Samenvatting van de lezing "Dijkrijk, Noordpolder 1811-2011"

Het woord is aan drs. Jan de Boer. Hij was jarenlang leraar Frans en conector aan het Hogeland College te Warffum, tot hij in 1994 met de VUT ging. Hij werkte mee aan verschillende boeken, zoals "Warffum, zo 't is, zo 't was" en "Boerderijen op het Hogeland".

In 2011 verscheen van zijn hand het boek "Dijkrijk", dat handelt over de geschiedenis van de Noordpolder en dat ook het onderwerp is van de lezing van deze avond.

Aan de hand van een PowerPointpresentatie belicht de schrijver

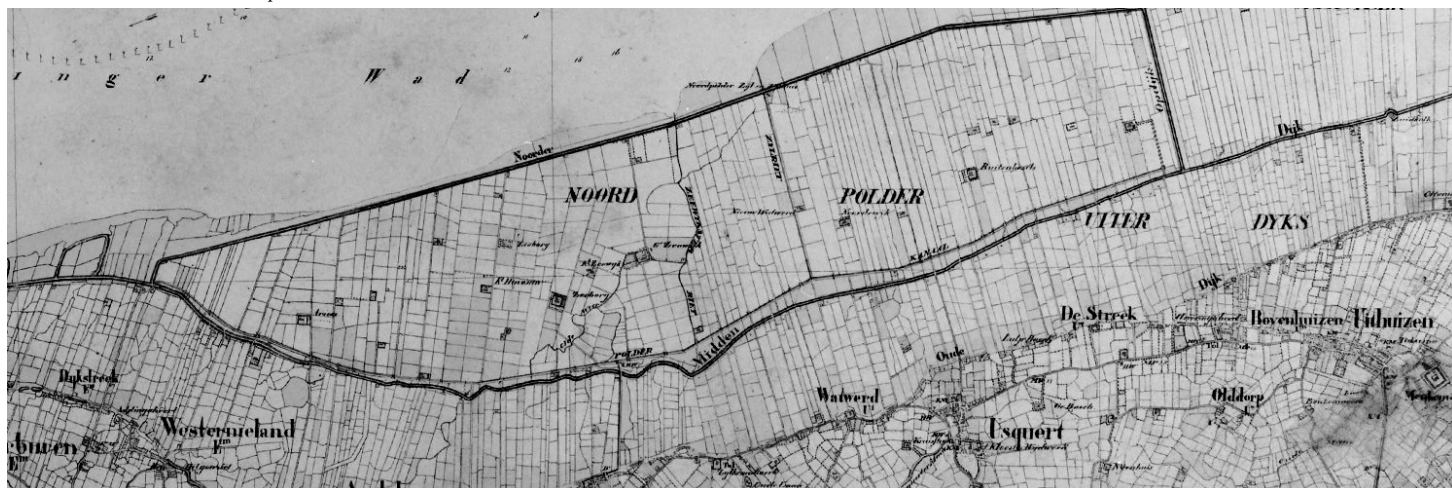

van Dijkrijk, Noordpolder 1811 - 2011 de 200-jarige geschiedenis van de Noordpolder.

Enkele boeren uit de kustdorpen Westernieland, Den Andel, Warffum en Usquert namen in 1806 het initiatief de kwelder ten noorden van bovengenoemde dorpen in te dijken. Zij werden vooral enthousiast gemaakt door Klaas Jan de Waard uit Grijskerk, die land in Usquert had gekocht en de inpoldering van de Reitdiepwaarden bij Kommerzijl door de Teenstra's, van dichtbij had meegemaakt. De Waard deelde zijn ervaring en kennis met hen.

Het plan werd in 1811 uitgevoerd. Van mei tot en met oktober van dat jaar legden vier aannemers met behulp van ca. 400 paarden en ruim 300 arbeiders, de 13 kilometer dijk aan, inclusief de oostelijke polderopweg bij Usquert en de westelijke opdijk bij Westernieland. Daardoor was 2200 hectare landbouwgrond veilig gesteld.

Kaart van de Noordpolder omstreeks 1840.

In hetzelfde jaar bouwde men het waarmanshuis en de zijl in de nieuwe dijk: het tegenwoordige Noordpolderzijl. Op de waarmanswoning ('t Zielhoes) werd in 1842 een bovenverdieping gebouwd. Hier vergaderden de volmachten en later het waterschapsbestuur.

Tot 1855 bestuurden de volmachten de Noordpolder. Zij beheerden de dijken, waterwegen en wegen en bepaalden ieder jaar hoeveel de landeigenaren en gebruikers (de ingelanden) moesten betalen.

Van 1855 tot 1971 is de Noordpolder een zelfstandig waterschap, daarna werd het ingelijfd bij het waterschap Hunsingo.

De spreker vertelt aan de hand van verschillende onderwerpen vervolgens wat er allemaal is gebeurd in de Noordpolder.

De ontwikkeling van de landbouw, de boerderijen en hun namen, de stormen en het voortdurende onderhoud van dijken en uitwateringsgeul naar het wad, de Waddenzee en de relatie met de voorgd van Rottumeroog, de jeugd van Marten Toonder sr., de roerige tijden tijdens en na de Eerste Wereldoorlog 1914 - 1918, het wel en wee van de bevolkingsgroepen, de dramatische gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940 - 1945, de inhaalslag van de naoorlogse jaren wat betreft de mechanisatie, de toenemende mobiliteit en ten gevolge daarvan

Schoolplaat van de Noordpolderzijl door Bernardus Bueninck.

het verdwijnen van bijvoorbeeld dijkhuisjes, de opkomst van het wadlopen, de landaanwinningwerken, de ruilverkaveling van 1968 – 1994, de hypermoderne landbouwmachines en de landschappelijke situatie van heden, met name het kwelderherstel.

In het laatste van de in totaal tien hoofdstukken beschrijft de lezer wat voor mensen er anno 2011/2012 in de Noordpolder wonen.

Om daar wat meer van te weten te komen, bezocht Jan de Boer alle 46 boerderijen en huizen in de polder en interviewde hij de bewoners. In de Noordpolder wonen in totaal 122 zielen.

Doorspekt met talrijke anekdotes komen bovenstaande thema's

voorbij, waarbij uiteraard in het tijdsbestek van deze lezing slechts een gedeelte van de complete inhoud van het jubileumboek kon worden belicht.

Na de lezing bedankt de voorzitter Jacques Tersteeg de spreker Jan de Boer voor de interessante en boeiende lezing. Hij prijst de spreker voor zijn zeer leesbare en informatieve boek over de Noordpolder.

Verder willen we Jan de Boer hartelijk danken voor de samenvatting van de lezing, die hiervoor is afgedrukt.

Emiel Visser

WWWeetjes

Van mevrouw Hilda Kolhorn-Gorzeman ontving de redactie het volgende e-mailbericht.

Gedurende mijn zoektocht naar de familie Kolhorn uit Winsum kwam ik in uw infobulletin een artikel tegen van de inventarisatie van het kerkhof van Ranum. (Infobulletin 2006 nummer 3, pagina 10 – 21). Daarin is sprake van een familiegraf van de fam. Kolhorn bestaande uit 6 graven waarvan nog 2 leesbaar, nl. die van Martje van de Laan en R(ikkert) Kolhorn. Op de foto is ook nog een gebouwtje te zien. Hierover is in de inventarisatie ook niets vermeld.

Onlangs was ik bij een oud (92 jaar) familielid, wiens vader ook in dit graf zou liggen. Ze had er nog twee foto's van die waarschijnlijk in de zomer van 1941 zijn gemaakt. Ik was zeer verrast en wil u graag deze foto's sturen.

Het hekwerk is inmiddels verdwenen, maar de schilden waarop de namen staan zijn dezelfde als die er nu nog staan. Bovendien betreft het niet een graf van 6 personen, maar van zeven. Met enige moeite heb ik kunnen ontcijferen wie er liggen.

Jacob en Derk waren 2 ongehuwde broers die samen met broer Rikkert, die getrouwd was met Martje van der Laan, op "Groot Kolhorn" woonden en werkten. Hidde en Anko zijn zoons van Martje en Rikkert en zijn beiden jong overleden. Anko leed (volgens de verhalen van zijn dochter Hommelina) aan een nier-aandoening die meer in de familie voorkwam. Ebelkje is een dochter van Anko die al zeer jong (aan onbekende oorzaak) overleed.

Anko was getrouwd met Tiesina Rits(z)ema en was boer in Garnwerd. (waarschijnlijk van 1913 - 1921) Het is ons niet bekend op welke boerderij dit geweest is. Is er binnen uw vereniging iemand die dit weet?? Ook ben ik nog op zoek naar foto's van de boerderij "Groot Kolhorn".

Vanaf het zuiden gezien staat op het eerste schild:
RUSTPLAATS VAN / JACOB KOLHORN /
GEB. 14 JAN. 1848 / OVERL. 7 DEC. 1916

Op het tweede schild: RUSTPLAATS VAN /
DERK KOLHORN / GEB. 13 JAN. 1833 /
OVERL. 12 MRT 1905

Het 3e en 4e schild zijn van Martje van der Laan
en R(ikkert) Kolhorn - zoals bekend

Op het 5e schild staat: RUSTPLAATS VAN /
HIDDE KOLHORN / GEB. 26 JULI 1881 /
OVERL. 19 AUG. 1903

Op het 6e schild staat: RUSTPLAATS VAN /
ANKO KOLHORN GEB. 23 / JULI 1884
OVERL. 14 JULI / 1921 TE GARNWERD
ECHTG. / VAN T. RITZEMA

Op het 7e schild staat: RUSTPLAATS VAN /
EBELTJE GEL. DOCHTER VAN / A. KOL-
HORN EN T. RITZEMA / GEB. 25 JAN. 1919
TE GARNWERD / OVERL. 4 JAN. 1926 TE
WINSUM

Verslag jaarvergadering 19 maart 2012

Hieronder volgt het verslag van de jaarvergadering, die op 19 maart 2012 gehouden werd in zaal "De Hoogte" te Obergum en waarbij 45 personen aanwezig waren.

Opening

De voorzitter, Jacques Tersteeg, opent de vergadering om 20.00 uur en heet alle aanwezigen van harte welkom, in het bijzonder de spreker van vanavond: Dr. Sytze van der Zee uit Amsterdam, die voor een paar dagen in Kollum verblijft.

Mededelingen

Historisch Groen

De Historische Vereniging ontving een brief van de gemeente Winsum met daarin de vraag of een inventarisatie van historisch interessante bomen mogelijk zou zijn. De gemeente is doorverwezen naar de werkgroep Historisch Groen, die twee jaar geleden is begonnen met werkzaamheden op dit gebied.

De monumentendag 2012 op zaterdag 8 september zal in het teken staan van "Groen van toen".

Notulen vorige jaarvergadering (22 maart 2011)

Er zijn geen opmerkingen over de vorige notulen, deze worden goedgekeurd en vastgesteld.

Jaarverslag 2011

De secretaris heeft in zijn jaarverslag uitvoerig verslag gedaan van alle ontwikkelingen. Het aantal leden bedraagt momenteel 255. Er zijn verder geen opmerkingen over het jaarverslag, het wordt goedgekeurd en vastgesteld.

Jaarrekening 2011 en begroting 2012

Men kijkt met een wat zorgelijke blik naar de begroting voor het volgende jaar: een tekort van 25% op de begroting is teveel. De penningmeester legt uit dat dit inderdaad aan de hoge kant is, maar dat dit tekort in de toekomst minder zal worden. Zo wordt de contributie wegens hogere kosten de komende twee jaar gefaseerd verhoogd, en wordt er gekeken naar middelen om het Infobulletin goedkoper te produceren. Misschien dat het Infobulletin daarom twee keer per jaar zal verschijnen, met meer pagina's. Ook is de samenwerking met andere historische verenigingen in de regio een optie, de contacten met een aantal verenigingen worden inniger. Sommige verenigingen zijn echter wat huiverig omdat men denkt dat de eigen identiteit verloren zou kunnen gaan.

De Stichting Historische Tekstuitgaven stelt voor om samen een scanner aan te schaffen voor de Beeldbank. Dit aanbod wordt zeer op prijs gesteld, en men gaat hier zeker mee bezig.

Men vraagt zich af of de kosten voor het etentje van de redactie niet aan de hoge kant is.

Etentjes voor de redactie komen eens in de vijf jaar voor. In het maken van het Infobulletin zit een hele hoop werk en dit mag,

zo vindt het bestuur, eens in de vijf jaar best worden gewaardeerd met een etentje. Het maken van het Infobulletin is immers allemaal liefdewerk oud papier. Men is het erover eens dat de redactie eens in de vijf jaar best samen uit eten mag.

Men vraagt zich af wanneer er iets gaat gebeuren in het Jacobijnenhuis. De huur daarvoor wordt immers wel elke maand betaald.

Het Jacobijnenhuis wordt nu gebruikt voor bestuurs- en redactievergaderingen, ook wordt hierin een archief aangelegd. Met dat laatste is men nog bezig.

In de nabije toekomst zullen ook de werkzaamheden voor de Beeldbank plaats gaan vinden in de ruimte van het Jacobijnenhuis. De start is echter wat moeizaam verlopen, omdat er bij de Groninger Archieven vernieuwingen in het systeem hebben plaatsgevonden. Zodra deze gereed zijn, zullen de Beeldbank-activiteiten van start gaan. Joop Haak is namens het bestuur bezig met de Beeldbank.

Verslag Kascommissie

De boeken zien er goed en overzichtelijk uit. De leden van de kascommissie, dhr. Zwerver en mevr. Veldman, verlenen het verzoek tot decharge van de penningmeester.

Benoeming nieuwe Kascommissie

Mevr. Veldman is aftredend uit de kascommissie, ze wordt voor haar werkzaamheden hartelijk bedankt. Er wordt een nieuwe kandidaat voorgesteld: dhr. Sijbolts. Er zijn geen bezwaren tegen zijn kandidatuur, dhr. Sijbolts wordt aldus benoemd in de kascommissie. Zijn kandidaatstelling wordt door het bestuur zeer gewaardeerd.

Bestuursverkiezingen

Er zijn twee bestuursleden aftredend: vicevoorzitter Jan Venhuizen en Clemens Tersteeg. Er zijn geen tegenkandidaten. Er zijn geen bezwaren tegen hun herverkiezing, ze worden dus herkozen.

Rondvraag

Er zijn geen verdere opmerkingen of vragen.

Sluiting

De voorzitter sluit de jaarvergadering, en geeft het woord aan Dr. Sytze van der Zee voor zijn lezing over het onstuimige leven van Johan Willem Ripperda.

Verslag van de lezing *Het avontuurlijke leven van Johan Willem Ripperda, een Spaanse Groninger in Marokko.*

De lezing waarvan hieronder een verslag staat, werd door dr. Sytze van der Zee gehouden na de jaarvergadering op 19 maart 2012.

Dr. Sytze van der Zee (1952) studeerde Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen en studeerde af in Amsterdam. Hierna werkte hij bij het Nationaal Archief in Den Haag en als ontwikkelingsmedewerker in Nepal. Sinds het jaar 2000 werkte hij zes jaar lang aan zijn dissertatie over het onstuimige leven van Johan Willem Ripperda.

*Johan Willem Ripperda (Oldehove, 7 maart 1682 - Tétouan, 1737)
Portret door Herman Collenius.*

De geschiedenis van de Ripperda's

De familie Ripperda is een oude familie, die diverse borgen in Groningen bezat. Zo is er sprake van een vroege borg in de omgeving van Farmsum, en ook in Westerwijtwerd stond een oude Ripperdaborg.

Vanuit de donkere middeleeuwen verschijnt de familienaam Ripperda in een aantal oorkonden en andere teksten. Sommige daarvan zijn echter in latere tijden vervalst. Zo is er een oorkonde waarin Hayo Ripperda wordt genoemd en die uit 1246 zou moeten stammen. Deze oorkonde is echter een vervalsing, het document werd 300 jaar later door de Ripperda's opgesteld. Verder is er een tekst op de zijmuur van de kerk van Tjamsweer, waar in het Latijn melding wordt gemaakt van Unico Ripperda met daarbij het jaar 1138. Het jaartal 1538 is hier echter waarschijnlijker. De reden voor deze mystificatie is duidelijk: door de ouderdom van het geslacht te "bewijzen" met oorkonden en oude bronnen, kon de familie bepaalde rechten opeisen. De Ripperda's waren hoofdelingen, die op dorpsniveau macht uitoe-

Gevelsteen in de muur van de kerk van Tjamsweer met links het wapen van Unico Ripperda. Het jaartal 1138 is een vervalsing, de bouw van de kerk vond plaats in de zestiende eeuw.

fenden en grond in bezit hadden.

Van 1350 tot zijn dood in 1400 was Unico Ripperda hoofdeling van Wedde en Farmsum. Omdat hij partij koos tegen de groeiende macht van de stad Groningen in de twist tussen de Schieringers en Vetkopers, werd in 1400 de Ripperdaborg in Farmsum door de stad belegerd. Unico's zoon Hayo versterkte de borg daarom met troepen. Hayo overleefde de strijd om de borg en sloot later een verbond met de stad Groningen. Hayo's zoon Unico II bekrachtigde de macht die de Ripperda's hadden. Hij maakte deel uit van een gezantschap naar Keizer Frederik III in Keulen, waar hij tot Rijksbaron werd verheven. Deze adellijke stand had in Groningen weinig werkelijk formeels, maar door de benoeming van Unico II hadden de Ripperda's wel betere adellijke papieren dan vele andere hoofdelingen.

zeventiende-eeuwse stenen leeuw met op het wapenschild het wapen van de familie Ripperda.

Deze leeuw stond samen met een andere leeuw, met daarop het wapen van Welvelde, bij de borg in Farmsum. Tegenwoordig sieren de beelden het De Lucchi Paviljoen van het Groninger Museum.

Foto: Emiel Visser

De Winsumer Ripperda's

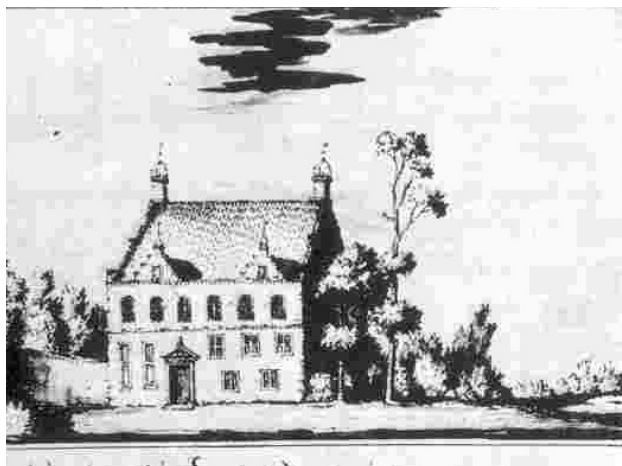
Focco Ripperda was de vader van vier zoons: Wigbolt, Onno, Asinge en Peter Ripperda. Deze zoons speelden een rol in de strijd tegen de Spanjaarden. Wigbolt gaf de leiding bij het verdedigen van de stad Haarlem in 1572-1573, Asinge was watergeus bij de inname van Den Briel in 1572. De vrouwen van Peter en Asinge speelden geuzenliedjes op het orgel tijdens de Beeldenstorm in Winsum.

In Winsum stonden twee Ripperdaborgen: op de oostelijke Ripperdaborg woonde Asinge, de westelijke borg was in het bezit van Peter. Na de Reductie van Groningen in 1594 kreeg de stad het echter voor het zeggen in Winsum. De Ripperdaborgen werden geconfisceerd, en de broers waren niet in staat om de borgen terug te kopen. De Ripperda's waren zogenaamde kale jonkers geworden. In het begin worden de zeventiende eeuw werden de Ripperda's van de weermstuit katholiek, terwijl hun grootvaders nog uitgesproken protestant waren. Katholieken waren in het Groningen van de zeventiende eeuw tweederangsburgers: zo mochten ze geen ambten aannemen.

De jeugd van Johan Willem Ripperda

Op de Jensemaborg ten zuiden van Oldehove wordt op 7 maart 1682 Johan Willem Ripperda geboren. Zijn ouders, Ludolf Luurt Ripperda en Maria Isabella van Diest, zijn jonkers van het Humsterland. In het zeventiende eeuwse Groningen stelde het jonkerschap echter niet zoveel meer voor.

Op tienjarige leeftijd wordt Johan Willem naar de Pater Jezuïeten in Emmerich gestuurd. Later studeert hij bij de Jezuïeten in Keulen, maar dat heeft hij waarschijnlijk niet afgemaakt. In 1701 woont Johan Willem weer op de Jensemaborg in Oldehove.

De Jensemaborg bij Oldehove (tekening van Stellingwerff)

Zijn toekomstmogelijkheden zijn beperkt door het geloof waarin hij opgroeit. Zoals reeds is genoemd mochten katholieken geen ambten aannemen. De enige uitzondering was een militaire loopbaan, dus het enige wat Johan Willem restte was een betrekking bij de vloot of het leger.

Huwelijk met Alida Schellingwoude

In 1704 trouwt Johan Willem Ripperda met de rijke Alida Schellingwoude. Na het huwelijk verandert Johan Willem van godsdienst: hij wordt protestant. Zijn schoonmoeder, Maria Commersteyn, koopt de Englumborg in Oldehove voor het pasgetrouwde paar. Deze Maria Commersteyn was na de dood van

haar eerste man hertrouwd met Gerard Schatter, die vanwege verduistering uit Holland was verbannen. In 1697 kwamen zij op de grote borg in Feerwerd te wonen. Het echtpaar krijgt een dusdanige ruzie, dat Gerard Schatter in de stad Groningen gaat wonen, terwijl Maria Schellingwoude bij Johan Willem en haar dochter Alida op de Englumborg intrekt.

Ook Ripperda krijgt ruzie met Gerard Schatter. Schatter spant processen tegen hem aan, en uiteindelijk moet er door Ripperda worden betaald.

In 1706 koopt Ripperda een huis aan de Ebbingestraat in Groningen, waarbij hij het burgerrecht van de stad Groningen aanneemt. Dit betekent dat hij verder geen zeggenschap of macht meer uit kan oefenen in de Ommelanden; Stad en Ommeland staan in die tijd op zeer gespannen voet.

Wapens boven het portaal van de kerk in Oldehove. Het linkerwapen, waarin linksboven de gouden ruiter uit het Ripperda familiewapen is te zien, is van Johan Willem Ripperda. Het rechterwapen, met linksboven twee schapen en knipscheren, is het gefingeerde wapen van Alida Schellingwoude.

Johan Willem Friso

In 1708 probeert Prins Johan Willem Friso stadhouder te worden van Stad en Ommelanden. De stad Groningen is een voorstander van deze benoeming, en dus zijn de Ommelander jonkers tegen. Ripperda steunt als één van de weinige jonkers het stadhouderschap van Friso.

Om macht in de Ommelanden te verwerven leent de stad geld aan Ripperda om heerden en borgen in de Ommelanden op te kopen. Met zijn vele borgen wordt Ripperda een belangrijk en invloedrijk man. Hij krijgt het dan ook voor elkaar dat de jonkers Prins Johan Willem Friso toch accepteren als stadhouder. Ripperda weet zelfs gedeputeerde van de Ommelanden te worden voor de Staten Generaal in Den Haag. Niet lang daarna verdwijnt de oranjegezindheid van Ripperda weer.

Op 14 juli 1711 verdrinkt Johan Willem Friso bij Moerdijk als zijn schip door een windvlaag omver wordt geblazen. Op dat moment is zijn zoon, de latere Willem IV, nog niet geboren; hij ziet 3 maanden na het ongeluk het levenslicht. Er wordt besloten dat het jonge prinsje naast stadhouder van Friesland dan ook maar stadhouder van Groningen moet worden. De jonkers zien dit totaal niet zitten, en er wordt een geheime vergadering belegd om dit stadhouderschap te voorkomen. Deze geheime vergadering wordt aangezwengeld door de eens zo prinsgezinde Johan Willem Ripperda.

Door zijn politieke gedraai maakt Ripperda zich echter onmogelijk in Stad en Ommelanden. Daarbij komt dat hij veel schulden

heeft in de stad Groningen, en dus wordt de grond Ripperda te heet onder te voeten.

Gezant in Spanje

Na het einde van de Spaanse successieoorlog in 1713 (Vrede van Utrecht) weet Ripperda gezant te worden in Spanje. Zo is hij veilig voor de vele schuldeisers in Groningen. Het salaris voor deze functie vindt Ripperda echter te laag. Uiteindelijk weet hij ambassadeur van Nederland in Spanje te worden, dat betekent geen hoger salaris. Ripperda moet dus weer geld bijlenen.

Als in 1717 Alida Schellingwoude overlijdt, bekeert Ripperda zich weer tot het katholieke geloof. Hij haalt tijdens een bliksembezoek naar Nederland zijn kinderen op en keert via Keulen in Spanje terug. Daar heeft Ripperda met Giulio Alberoni, die Spaans bezit in Italië terug wil krijgen, een plan opgevat. Er moet een Koninklijke Lakenfabriek worden gesticht. Nederlandse gastarbeiders zullen de werkzaamheden in de fabriek verrichten. Intussen is Ripperda in 1721 opnieuw getrouwd, één van zijn kinderen komt Wigbolt Ripperda te heten.

De lakenfabriek van Ripperda en Alberoni wordt eerst opgezet in een leegstaand paleis in Toledo, maar daar overlijden veel werknemers. Daarna wordt de fabriek gehuisvest in een ander leegstaand paleis in Guadalajara. Na een ruzie ontslaat Alberoni Ripperda als directeur, maar de arbeiders eisen dat Ripperda de

Portret van Giulio Alberoni

fabriek leidt. Aldus geschiedt. Ripperda heeft intussen echter andere plannen met zijn carrière: hij wil minister van Spanje worden.

Spaanse macht

Om het ministerschap te bereiken bestookt Ripperda de Koninklijke familie van Spanje met brieven en verzoeken. Koning Filips V en koningin Elizabeth van Spanje sturen hem in 1725 naar Wenen, om vrede tussen het Heilige Roomse Rijk en Spanje te bewerkstelligen. Ripperda heeft het idee om een dubbelhuwelijk tussen Oostenrijkse prinsjes en Spaanse prinsesjes te regelen. Dit mislukt, maar Ripperda weet toch een vredesverdrag tussen de beide landen te bewerkstelligen (het Verdrag van Wenen, 30 april 1725). Ripperda wordt bejubeld in Spanje, maar Engeland is niet blij met dit verdrag. Hierdoor

ontstaan er internationaal gezien nieuwe spanningen.

Ripperda weet in datzelfde jaar onderkoning (eerste minister) van Spanje te worden. In deze rol wil hij Spanje, dat failliet is, gaan moderniseren. Door de internationale spanningen en de vijanden die Ripperda in zijn rol als onderkoning maakt, valt hij echter in ongenade bij koningin Elizabeth.

Engeland en Marokko

Om aan zijn vijanden te ontsnappen vlucht Ripperda naar de Engelse ambassade, die meteen wordt omsingeld door soldaten.

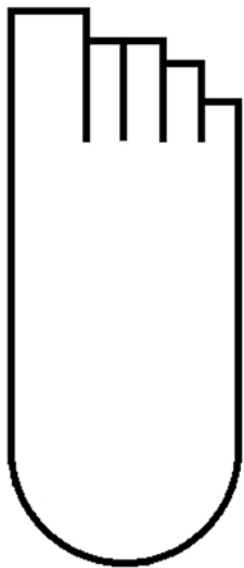
*Het Alcázar in Segovia.
Gravure van J. Redaway
uit 1837, naar een schilderij
van David Roberts.*

Als Ripperda staatsgeheimen begint te lekken vallen de soldaten de ambassade binnen en nemen hem gevangen. Hij wordt naar het Alcázar (kasteel) van Segovia gebracht en opgesloten. Ripperda weet echter uit het Alcázar te ontsnappen met behulp van een dienstmeisje, Josepha Francisca Ramos, die zwanger raakt van Ripperda. Josepha en Johan Willem komen in Oporto terecht, vanwaar ze met een schip naar Engeland vertrekken. In Londen gaan ze aan het Soho Square wonen. Als in 1729 het Verdrag van Sevilla wordt getekend, is Engeland niet meer in oorlog met Spanje. Weer wordt het Ripperda te heet onder de voeten en dus vertrekt hij in 1730 naar Nederland. Ook hier is hij niet welkom. Ripperda duikt in 1731 op in Marokko. Daar wordt hij wapenhandelaar, en als generaal van sultan Abdallah behaalt hij enige militaire successen tegen zijn oude werkgever Spanje. Zijn leger wordt later echter bij Ceuta door de Spanjaarden verslagen. Een wild plan om koning van Corsica te worden mislukt volledig: de avonturier Theodor von Neuhoff, die Ripperda enthousiast had gemaakt voor dit plan, strijkt zelf met de eer. (Na acht maanden koningschap over Corsica moet Von Neuhoff overigens vluchten voor zijn vijanden.)

In het najaar van 1737 sterft Johan Willem Ripperda berooid in Tetouan, Marokko. Waarschijnlijk is Ripperda vermoord. Hij wordt begraven achter zijn huis in Tetouan. Daarmee komt er een einde aan het boeiende leven van waarschijnlijk de meest slimme opportunist uit Groningen.

Emiel Visser

Pedicura

*gediplomeerd voetverzorgster
aantekening diabetische voet
hotstone-massage
voetreflexzonetherapeute
massage-therapeute
en stoel shiatsu*

fennie braad

*nieuwstraat 48
9952 ej winsum*

06 - 20 43 78 49

behandeling op afspraak

COMPÈL
COMPUTERS

Alles op het gebied van ICT!

- PC's
- Netwerken
- Reparaties
- Accessoires

Service is ons kenmerk

Het Aanleg 6c
9951 SJ Winsum
T: 0595442619
www.compel.nl
info@compel.nl

*Al bijna een halve
eeuw van Winshems
historie hét adres voor
tapijt ende gordijnen
ende rest*

Hoofdstraat W13 te Winsum
0595-444322

Hijlkema
VLOEREN EN RAAMDECORATIE

...daarvoor gaat u naar
binnen

Het Aanleg 8 - 10 9951 SJ Winsum
tel. 0595-447010 / 0595-447015 / 0595-447020

Hoveniersbedrijf
H O L W E R D A

s t e r k
in al uw
tuinwerk

aanleg en onderhoud

Tel.: 0595 444555
Mobiel: 06 40287058

Freesialaan 3 9951 GL Winsum gn

v. Calker
Schildersbedrijf

*Allround applicatie
Oude en nieuwe technieken
Kleur-en verftechnische adviezen*

Winsum
0595-443486

Engelsman
Optiek & Auditiek)))

**Al 20 jaar uw vertrouwde adres
voor oog - en oorzorg.**

Hoofdstraat Obergum 8
9951 AH Winsum
0595-444069
info@engelsman-optiek.nl
www.engelsman-optiek.nl

Herberg De Gouden Karper,
één van de oudste horecabedrijven van Noord-
Nederland, ademt nog steeds de sfeer van weleer.
U kunt smakelijk en gevarieerd eten in ons eetcafé,
dat 7 dagen per week geopend is.

Van donderdag t/m zondag kunt u genieten in onze pizzeria.

De Gouden Karper

Herberg De Gouden Karper waar de gast nog koning is.

Hoofdstraat Winsum 5, 9951 AA Winsum, Tel.: 0595 44 14 26

BOUWBEDRIJF

SCHILDERSBEDRIJF

Universeel bouw- en schildersbedrijf waar het hele "bouw- en schildergebeuren"
is ondergebracht in één totaal aannemingsbedrijf voor bedrijf, overheid en particulier.

Vakmanschap is bij ons een waarborg voor kwaliteit!

Het Aanleg 9
9951 SJ Winsum
Tel.: (0595) 49 16 46
Fax: (0595) 49 20 66
Mob.: 06 51 56 66 00

Bouwend Nederland

E-mail: bouwbedrijf@hylmar-diemer.nl
www.hylmar-diemer.nl

Fa. K.G. DE NOORD

Sinds 1890

Fa. K.G. de Noord sinds 1890 uw vertrouwd adres voor
Huishoud, Electro en speelgoed
Hoofdstraat Obergum 3, 9951 AG Winsum Tel. 0595-441 459

Stoffel Winters
SCHOENEN

Hoofdstraat O. 7
Winsum
Tel. 0595-441877

www.stoffelwintersschoenen.nl

Natuurlijk ook op maandag geopend.

DISCUS
UW HUIDIEREN SPECIAALZAAK
PROFAUNA v.o.f.

Hoofdstraat W37 Winsum, tel 0595-441738

Openingstijden:

ma/do 8:30-18:00

vr 8:30-21:00 en za 8:30-17:00

Ruime parkeergelegenheid achter de winkel!

Univé biedt u het gemak van alles onder één dak

HET VOORDEEL IS VOOR U!
Betrouwbaar, deskundig advies
en korting op uw premie

Zou het niet makkelijk zijn om voor al uw financiële zaken één deskundig aanspreekpunt te hebben?

Univé vindt van wel. Naast verzekeringen kunt u daarom bij ons ook terecht voor uw hypotheek en pensioen. Voor thuis, maar ook voor uw bedrijf. Alles onder één dak. Wel zo handig en voordelig.

Univé Noord Groningen

Ranumerweg 2,
Winsum tel (0595) 44 17 67

Hoofdstraat-West 5,
Uithuizen tel (0595) 43 28 25

Bedrijventeam (0595) 43 26 53
Mijn Makelaar (0595) 44 15 24

RegioBank
Zelfstandig Adviseur

Mijn Makelaar
Boelens Jorritsma

UNIVÉ
VERZEKERINGEN

www.unive.nl